

ΜΠΑΜΠΗ ΑΝΝΙΝΟΥ

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ

ΖΑΝ ΜΩΡΕΑΣ

Κ
103

BK
A.103

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000291578

ΜΠΑΜΠΗ ΑΝΝΙΝΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΝΕΟΤΕΡΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ

ΤΟΥ ΖΑΝ ΜΩΡΕΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ

ΔΑΥΡΙΩΤΟΥ

ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ...

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μητροπολίτη

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Δ. & Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

56 - Όδου Σταδίου - 56

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΦΙΩΝ
ΑΝΤΙΣΤΑΣΤΟΥ
ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΟΥ ΖΑΝ ΜΩΡΕΑΣ

Μὲ τὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς ἐπαναβλέπω τὴν σκηνογραφίαν ὅποια ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Ὁ μητροπολιτικὸς νκὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀπέναντί μου· ἡ πλατεῖα τῆς Μητροπόλεως ὀλόγυρα, περιστοιχιζομένη ἀπὸ μερικὰ σαθρὰ καὶ ἄρρυθμα οἰκοδομήματα καὶ ρυπαρὰς στενωπούς· εἰς τὸ βάθος, μεσημβρινοδυτικῶς, ἡ Ἀκρόπολις ἐρυμνή, πυργουμένη εἰς ἀπόστασιν μὲ τὰς ἐπάλξεις τῆς καὶ τὸν μετέπειτα κατεδαφισθέντα φραγκικὸν πύργον, ὀρθούμενον εἰς τὸ κέντρον ἐν τῷ μέσῳ τῶν σεπτῶν μνημείων μὲ βαρβαρικὴν ἔπαρσιν. Ὁ ἥλιος συννεφωμένης ἡμέρας τοῦ Μαρτίου ἔχριε τὸ ἀπόγευμα ἐκεῖνο μὲ φῶς ὑποκίτρινον, ἄτονον καὶ ἀλαμπές.

Ἐρχόμενος ἐκ τοῦ μέρους τῆς ὁδοῦ Ἐρμοῦ, ᾧδευα πρὸς τὸ γραφεῖόν μου, κείμενον εἰς τὴν ὁδὸν Θουκυδίδου, ἐνθα εὐρίσκοντο τότε ὅλα τὰ δικαστικὰ καταστήματα, ὅτε ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους εἶδα τὸν Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον, ἐρχόμενον ἐκ τῆς κατοικίας του, κειμένης εἰς τὴν ὁδὸν Φιλοθέης, ἐγγύς τοῦ σημερινοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου. Ὡς με διέκριεν, ἔσπευσε τὸ βῆμα διὰ νὰ μὲ ὑπαντήσῃ καὶ ὅτε ἐπλησίασε, παρετήρησα ὅτι ἡ μορφή του ἦτο ἡλλοιωμένη καὶ κατηφής· πρὶν δὲ προφθάσω νὰ τὸν ἐρωτήσω

περὶ τῆς αἰτίας τῆς ταραχῆς του, μοῦ εἶπε μὲ φωνὴν ἀσθμαίνουσαν καὶ μὲ ὕφος ἀλγεινόν:

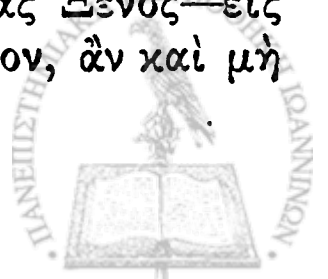
—Τὸ ἔμαθες; ἀπέθανεν ὁ Δημητράκης ὁ Παπαρηγόπουλος.

Φεῦ! μετὰ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη, μίαν ἡμέραν Μαρτίου ἐπίσης, κάποιος φίλος μου λόγιος συναντήσας με καθ' ὁδὸν μοῦ εἶπε μὲ τὸν αὐτὸν περίπου ὀδυνηρὸν τόνον:

—Τὸ ἔμαθες; ἀπέθανεν ὁ Ζὰν Μωρεάς!

* * *

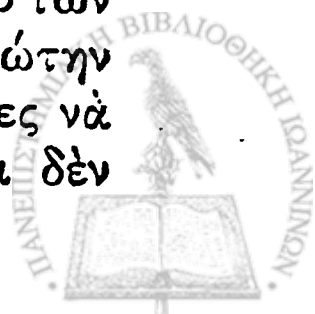
Ἄλλὰ τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ ξενικόν, μὲ τὸ ὁποῖον ὡς κουφότερον καὶ μᾶλλον εὐήχον, ὁ Ἀθηναῖος ποιητής, ἀποβαλὼν τὸν φόρτον τῶν πατρωνυμικῶν συλλαβῶν, ἠδυνήθη νὰ μεταρσιωθῇ μέχοι τῆς κορυφῆς τοῦ γαλλικοῦ Παρνασσοῦ, δὲν εἶχεν ἀκόμη γεννηθῆ εἰς τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων. Οὔτε ἄλλως τε ὑπὸ τὸ μακροσκελὲς οἰκογενειακόν του ὄνομα, ἂν καὶ ἀντιπροσωπεῦον σεμνὴν ἀστικὴν ἀρετὴν καὶ θυσίας εὐκλεεῖς πρὸς τὴν πατρίδα, ὁ ποιητής ἦτο τότε γνωστός· δύναμαι δὲ νὰ βεβαιώσω, ὅτι ἡ φιλολογικὴ του φήμη, καὶ ἂν ἐξῆλθε καμμιὰν φορὰν ἀπὸ τὴν πύλην τῆς κατοικίας του, δὲν εἶχε προχωρήσει πέραν τῶν μαιάνδρων τῆς γειτονικῆς συνοικίας τῆς Πλάκας. Ἦτο γνωστός μόλις εἰς τινὰ πενιχρὰ γραφεῖα τῶν φιλολογικῶν περιοδικῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου καὶ εἰς τὸν στενὸν κύκλον ἡμῶν τῶν ὀλίγων φίλων του καὶ ὀμηλικῶν του περίπου καὶ ἐν Μούσαις ἐταίρων, οἵτινες τὸν ὠνομάζομεν ἀπλῶς Γιάννην ἢ καὶ θωπευτικῶς Γιάγκον. Ὁ δ' ἐκ τοῦ φιλικοῦ μας ὀμίλου Κώστας Ξένος—εἰς ποιητής καὶ λόγιος, λησμονημένος σήμερον, ἂν καὶ μὴ

έστερημένος άξίας, τοῦ ὁποίου ἡ κόνις ἀναπαύεται ἀπό τινων ἐτῶν εἰς κάποιαν ἐρημικήν γωνίαν τινὸς τῶν παρισινῶν κοιμητηρίων—, τὸν ὠνόμαζεν ἐνίοτε χαριεντιζόμενος Ἰωάννην ΚΒ', νομίζω ἐξ αἰτίας προσφάτως τότε δημοσιευθείσης πραγματείας περὶ τοῦ φέροντος τὸ ὄνομα τοῦτο Πάπα, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῆς μορφῆς του, ἣτις εἶχε τι τὸ καρδιναλικόν.

Ὁ Γιάννης ἦτο τότε μειράκιον, μόλις ἀποπερατώσαν τὰς γυμνασιακὰς σπουδὰς, δεκαπενταέτης περίπου τὴν ἡλικίαν, ὡς ὑπολογίζω ἐκ τῆς ἰδικῆς μου, διότι ἐγὼ ἤμην κατὰ δύο ἔτη ἴσως πρεσβύτερός του. Ὁ ἴουλος ἐπήνθει ἀκόμη εἰς τὸ τρυφερόν του πρόσωπον, ὑπὸ τὴν ρῖνά του δέ, σχήματος ρωμαϊκοῦ καὶ δεικνύουσαν ὀρμὰς τολμηρᾶς προεκτάσεως, διεγράφετο δόλις ἀμαυρὰ καὶ ἀόριστος μία ὑπόσχεσις μύστακος, ἣτις δὲν ἔλαβε ποτέ, νομίζω, ἀρειμάνιον πραγματικότητα. Ἀλλὰ τὸ ἰδιάζον τῆς μορφῆς του ἦσαν οἱ δύο ἐκφραστικοὶ ὀφθαλμοί, μαῦροι, σπινθηροβόλοι, νοήμονες, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατωπτρίζετο ψυχὴ ἀγαθὴ κατ' θερμουργός, εὐεπίφορος εἰς ἐξάρσεις καὶ εἰς γενναῖα αἰσθήματα.

Ἡ γνωριμία μας ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ ὀλίγων μηνῶν μόλις, ἀλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταβληθῆ εἰς φιλίαν, χάρις εἰς τὴν διαχυτικότητα καὶ τὴν εὐκόλον ἐμπιστοσύνην τῆς νεαρᾶς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ χάρις εἰς τοὺς δεσμοὺς τῆς ὁμοτεχνίας. Διότι καὶ ἐγὼ τότε ἤμην ποιητής...—ἄς εἴπωμεν στιχουργὸς καλύτερα, διὰ νὰ εἴμεθα ἐν τάξει—καὶ μάλ' ἴστα εἶχα ἤδη λάβει καὶ τὸ ἐπίσημον τρόπον τινὰ χρῖσμα τοῦ ἱεροφάντου τῶν Μουσῶν. Διηγῆθην ἄλλοτε τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἔλευσίν μου εἰς Ἀθήνας καὶ δὲν θεωρῶ ἐπάναγκες νὰ ἐπανέλθω διὰ μακρῶν εἰς αὐτὸ τὸ θέμα, διότι δὲν

νομίζω ὅτι τὸ γεγονός ἐπέδρασεν ὅπωςδῆποτε εἰς τὰς τύχας τῆς ἀνθρωπότητος.

Πρέπει ὅμως νὰ ἀναφέρω καὶ πάλιν τινὰ περιστατικά πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν πραγμάτων καὶ πρὸς διασάφησιν αὐτῆς ταύτης τῆς διηγήσεώς μου. Μία συλλογὴ στίχων μου ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν τοῦ 1870 καὶ τυχοῦσα ἐν αὐτῷ εὐφήμου μνείας ὑπῆρξε τὸ θεμέλιον τῆς φιλολογικῆς μου δόξης. Ἡ ποιητικὴ μου φήμη διεδόθη ἐν ἀκαρεῖ παρὰ τῆ περιωρισμένη κοινωνίᾳ τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος καὶ ἡ συλλογὴ μου ἐκτυπωθεῖσα καὶ κριθεῖσα μὲ περισσὴν εὐμένειαν καὶ συγκατάβασιν, ἤνοιξεν εἰς τὴν συνεργασίαν μου τὰς στήλας τῶν φιλολογικῶν περιοδικῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ὁ διευθυντὴς μάλιστα ἐνὸς τούτων, παραφερόμενος ἴσως ἐκ λόγων τοπικισμοῦ, διότι ἦτο συμπολίτης μου, ὑπερεθεμάτισε τόσον περὶ τοὺς ἐποίνους, ὥστε μὲ παρέβαλε μὲ τὸν Alfred de Musset. Ἐλπίζω ὅτι ἡ σκιὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν «Νυκτῶν» καὶ τοῦ «Ρολλὰ» δὲν ἀνησύχησε διὰ τὸν κίνδυνον τοῦ συναγωνισμοῦ· ὑπέστη ὅμως ἀρκετὴν ταραχὴν τὸ ἀνερμάτιστον ἀκόμη λογικόν μου, σαλευόμενον ἀπὸ φιλόδοξα ὄνειρα, ὅπως ἦτο φυσικὸν μετὰ τοιαῦτα ἐγκώμια. Ὁ οἰστρός μου ἔλαβε χαρακτῆρα νοσηρᾶς ὑπερπαραγωγῆς καὶ ὁ Πήγασός μου, ἐξευγμένος εἰς τὸ μαγγανοπήγαδον τῆς Κασταλίας, διωχέτευεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πλήμμυραν στίχων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀκόμη μὲ καταδιώκουν ἐμφανιζόμενοι ὡς βρυκόλακες μετὰ τόσα ἔτη ἐνώπιόν μου μέσα εἰς τὰς σελίδας τῶν παλαιότερων καὶ νεωτέρων ἀνθολογιῶν.

Ὁ ὀρίζων τῆς γενεθλίου μου νήσου δὲν ἐβράδυνε νὰ μοῦ φανῇ στενός. Ἡ πρωτεύουσα μὲ ἔλαχε μὲ

τὴν ἀκαταμάχητον γοητείαν τῆς, μὲ τὸν ἀντικατο-
πτρισμὸν τῆς φιλολογικῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἐφανα-
ζόμεν πλῆρη δόξης, διαρρέουσιν ἐν μέσῳ ὑπερόχων
πνευματικῶν ἀπολαύσεων. "Ὅθεν μιᾶ τῶν ἡμερῶν
λαβῶν γενναίως τὴν ὀριστικὴν ἀπόφασιν, ἐπεβιβά-
σθην εἰς τὸ ἀτμόπλοιο τῆς γραμμῆς τῆς Ἑπτανήσου,
φέρων ὡς ἐφόδιον ἀποσκευὴν πενιχρὰν καὶ βαλάντιον
λίαν ἐλαφρόν, ἀλλ' εἰς ἀντάλλαγμα φορτίον ὀλόκληρον
ἐν τῇ διανοίᾳ μου ἐλπίδων καὶ ὀνείρων καὶ ἐν χαρτο-
φυλάκιον, περιέχον πολλὰ τετράδια στίχων, ἐγκυμο-
νοῦν δὲ σχέδια καὶ ἔμβρυα ποιημάτων μακρῶν λυρικῶν,
ἐπικῶν καὶ ἐπικολυρικῶν, κατὰ τὴν συνηθιζομένην
ἐκείνῳ τῷ καιρῷ διαίρεσιν καὶ ἀπεβιβάσθην μίαν
ἡμέραν φθινοπωρινήν, περὶ τὴν δειλὴν, εἰς Πειραιᾶ.

Μία τῶν πρώτων μου φροντίδων ὑπῆρξεν,
ὡς εἰκός, νὰ γνωρίσω τοὺς λογίους καὶ ποιητάς καὶ νὰ
σχετισθῶ μὲ τὸν φιλολογικὸν κόσμον τῆς πρωτεύου-
σης, εἰς τοῦτο δὲ μὲ διηυκόλυναν ἀρκετὰ αἱ φιλο-
λογικαὶ μου περγαμηναί. "Ἄλλως τε τὸ πρᾶγμα δὲν
ἦτο καὶ δύσκολον κατ' ἐκείνους τοὺς καιρούς, ὅτε
αἱ Ἀθῆναι ἦσαν πόλις περιορισμένων ἀκόμη δια-
στάσεων, μικροῦ πληθυσμοῦ, μετριοφρόνων ἀξιώ-
σεων καὶ ἡθῶν ἀφελῶν. Ὀλόκληρος ὁ βίος καὶ ἡ
κίνησις ἡ κοινωνικὴ, ἡ ἐμπορικὴ, ἡ πνευματικὴ,
ἡ πολιτικὴ διεζήγετο περὶ τὸ μέγα τρίγωνον, τὸ ἀπο-
τελούμενον ἐκ τῶν ὁδῶν Αἰόλου, Ἑρμοῦ καὶ Σταδίου.
'Ἄλλ' ἡ τελευταία αὕτη πλευρὰ ἦτο τότε ἄσημος καὶ
ἀπόκεντρος, ζωογονουμένη μόνον ἐκ τῶν δύο παρ'
αὐτὴν ὑπουργείων, τοῦ Βουλευτηρίου—ἀπλοῦ ἀκόμη
παραπήγματος—τοῦ Φρουραρχείου, τοῦ Ταχυδρομείου,
εὕρισκομένου εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ ὑπουργείου τῶν
'Ἐσωτερικῶν καὶ ἐκ τῆς γειτνιασεως τοῦ Πανεπι-

στημίῳ. Τὰ κυριώτερα κέντρα τῶν ἄλλων πλευρῶν, ἦσαν τὸ κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν δύο κυρίων ὁδῶν Ἑρμοῦ καὶ Αἰόλου ἱστορικὸν καφενεῖον τῆς Ὠραίας Ἑλλάδος, ἔνθα πραγματικῶς ἔσφυζεν ἡ καρδία τῶν Ἀθηναίων, τὸ ὅπως οὖν ἀριστοκρατικώτερον Σολωναεῖον καὶ τὰ λαϊκώτερα καφενεῖα τῶν Χαφτείων καὶ τοῦ Δημοπρατηρίου. Φιλολογικὰ δ' ἐντευκτῆρια ἦσαν ἐν πρώτοις τὰ πολὺ ταπεινὰ καὶ πενιχρὰ γραφεῖα τῶν ἐκδιδομένων τότε δύο ἢ τριῶν φιλολογικῶν περιοδικῶν ἤτοι τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης διευθυνομένης ὑπὸ τοῦ Νικολάου Ματαράγκα, τοῦ Ἰλισσοῦ, διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Κούρτελη, καὶ τοῦ Βύρωνος, ἐκδιδομένου ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου. Γραφεῖα ἐφημερίδων δὲν ὑπῆρχον, ἐπειδὴ ἡ δρᾶσις τοῦ τύπου ἦτο ἀκόμη πολὺ περιορισμένη, ἀσύντακτος ὁ καταρτισμὸς τοῦ καὶ παρημελημένη ἡ παράστασις τοῦ. Δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη τότε φύλλα καθημερινά, τὰ δ' ἐκδιδόμενα ἅπαξ ἢ δις ἢ καὶ τρίς τῆς ἐβδομάδος, δὲν εἶχον πάγιον προσωπικὸν συντάξεως, πλὴν τοῦ διευθυντοῦ καὶ ἐνὸς βοηθοῦ τοῦ. ὡς γραφεῖον δ' ἐχρησίμευε συνήθως ἐν στενὸν διαμέρισμα σκοτεινὸν καὶ ρυπαρὸν τῆς τρώγλης τοῦ τυπογραφείου, ἔνθα ἐξετυποῦντο διὰ χειροκινήτων πιεστηρίων. Οἱ λόγιοι ἐσύγναζον κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα, ἰδίως εἰς τὸ τοῦ Νάκη, ἐν τῇ ὁδῷ Αἰόλου καὶ εἰς τὸ τῶν ἀδελφῶν Περρῆ ἐν τῇ ὁδῷ Ἑρμοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐπίσημος αὐτῶν συναγωγὴ καὶ τὸ φυτώριον ἅμα ἦσαν οἱ σύλλογοι, οἵτινες εἶχον πολλαπλασιασθῆ καὶ πυκνωθῆ ὡσεὶ δάσος παρθένον τῶν Τροπικῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκελάδουν μὲν αἱ ἀηδόνες τοῦ Ἐλικῶνος, ἐτιτύβιζον δὲ αἱ κίσσαι καὶ οἱ παπαγάλλοι—αὐτοὶ δὰ ἦσαν οἱ πολυπληθέστεροι—ἑτερέ-

τιζον δὲ καὶ οἱ στῆρουθοὶ καὶ τὰ νεόττια, εἰς τὸ στίφος τῶν ὁποίων ἐπρόκειτο καὶ ἐγὼ νὰ συγκαταλεχθῶ.

Αὕτῃ τῶν φιλολογικῶν συλλόγων ἡ πληθώρα, ἡ προσδίδουσα ἴδια τέραν περίεργον φυσιογνωμίαν εἰς τὴν δρᾶσιν τῆς ἐγγραμμάτου νεολαίας τῶν χρόνων, περὶ τῶν ὁποίων ποιούμαι λόγον, θὰ ἦτο ἀξία εἰδικῆς μελέτης. Εἶμαι δὲ βέβαιος, ὅτι ὁ ἐγκύπτων εἰς αὐτὴν ἤθελε καταλήξει εἰς σοβαρὰ πορίσματα καὶ διδάγματα περὶ τῶν αἰτίων καὶ αἰτιατῶν τῶν συγχρόνων περιστάσεων, ἤθελεν ἀνεύρει κρίκους ἀφανεῖς ἀποκαθιστῶντας τὴν ἀλληλουχίαν μεμονωμένων φαινομένων τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Ἄλλ' ἐγὼ δὲν γράφω μελέτην· ἔχων ὁδηγὸν τὴν μνήμην, ἄνευ τῆς ὁποίας, κατὰ τὸν ποιητὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸν ἔχοντα τὰ ἀδρότερα διανοήματα, θὰ εἶχομεν τόσους ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν ἕκαστος θανάτους, καὶ ἦτις

μυστηριώδης γέφυρα εἰς τῶν ἐτῶν τὸ χάσμα,
συνδέει μὲ τὸ ἔαρ μας τοὺς χρόνους τοὺς ἐσχάτους,

ἀναπολῶ δι' αὐτῆς τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα καὶ προσπαθῶ ἀπλῶς νὰ ταξινομῶ τὰς ἀναμνήσεις μου, νὰ διαχωρίζω αὐτὰς ὅταν, ὡς κεράσια ἐξαγόμενα ἐκ τοῦ καλάθιου, συμπλέκωνται, διότι ἐλκύει ἡ μία τὴν ἄλλην, καὶ νὰ παραλείπω τὰς περιττὰς ἢ τὰς μὴ ἀμέσως σχετιζομένας μὲ τὸ θέμα μου, ὥστε νὰ μὴ ἀποβῇ ἄγαν σχοινοτενὴς καὶ ἀνιαρὰ ἡ παροῦσά μου ὁμλία. Τοῦ λόγου ὅμως συμπεσόντος, νομίζω, ὅτι δύναμα νὰ μὴ παρασιωπήσω τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν ἐμόρφωσα βραδύτερον περὶ τῶν συλλόγων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὅτι δηλαδὴ αὐτοὶ ὑπῆρξαν ἡ προπαίδεια τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, τὸ φρόντιστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον

ηϋξάνετο καὶ ἠοκεῖτο ἐμπράκτως ἢ δικολαβικὴ ρητορεία, ἢ κυρία πηγὴ, ἢ τροφοδοτήσασα τοὺς πολυχεύμονας ποταμοὺς τῆς πολιτικῆς τεθ.είας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐπνίγη ὁ πολύτιμος χρόνος τῆς θετικῆς ἐργασίας. Οἱ νεαροὶ κοκκορίκοι τῶν συλλόγων, οἵτινες συνεζήτουν μὲ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν προσώπων τῶν πλατωνικῶν διαλόγων περὶ διαφόρων ὑψηλῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν, τὰ μειράκια, τὰ ὁποῖα ἐλογοκόπουν μὲ χειμαρρῶδη εὐφράδειαν ἢ μὲ σωκρατικὴν διαλεκτικὴν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς περὶ ἀρετῆς, περὶ τῶν πολιτευμάτων καὶ περὶ ἀθ omnibus rebus εἰς τακτικὰς νυκτερινὰς συνεδριάσεις, συμφώνως πρὸς τὸ ὀριζόμενον ὑπὸ τοῦ προεδρείου θέμα, καὶ διεξῆγον πείσμονας συζητήσεις καὶ ἐφήρμοζον τὴν κοινοβουλευτικὴν τακτικὴν τῶν ἐνστάσεων περὶ ἀπαρτίας καὶ τῶν ἐν σώματι ἀποχωρήσεων, ἀπεφάσιζον δὲ κατὰ πλειονοψηφίαν ἐπὶ τοῦ ζητήματος, λόγου χάριν, ἂν ὁ ἔρως ἢ ἡ φιλοδοξία ἀνυψῶνῃ περισσότερον τὴν διάνοιαν, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, λέγω, ἀνδρούμενοι καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν πολιτικὴν ὡς εἰς ἀποκλειστικὸν ἐπάγγελμα καὶ ἀναρριχώμενοι πολλάκις εἰς τὰ ὑψηλὰ τῆς πολιτείας ἀξιώματα, μετέφερον τὴν μανίαν τῆς ρητορικῆς ἐπιδείξεως εἰς τὸ εὐρύτερον στάδιον τῆς διαχειρίσεως τῶν κοινῶν. Γινώσκωμεν δὲ ὅλοι τίνας πικροὺς καρποὺς ἀπέδωκεν ἡ τοιαύτη ἀκόλαστος καὶ ἄνευ κλεψύδρας χοῆσις τοῦ λόγου ἐπὶ σπατάλῃ τοῦ χρόνου καὶ ζημίᾳ τῶν ἔργων.

Καὶ αὐτὸς προσέτι ὁ «Παρνασσός», εἰς τοῦ ὁποίου τὸ μέγαρον φιλοξενοῦνται σήμερον τὰ γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, διῆλθε δι' αὐτοῦ τοῦ σταδίου. Εἰσαχθεὶς εἰς αὐτὸν μικρὸν μετὰ τὴν πρώτην εἰς Ἀθήνας

ἄφιξίν μου καὶ ἔχων τὴν τιμὴν νὰ διατελῶ μέλος αὐτοῦ ἀπὸ τεσσαρακονταετίας, τὸν εἶδα συνεδριάζοντα εἰς εἶδος τι γυμνῆς καὶ παγερῶς ἀνωγείου ἀποθήκης ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας Βακαλοπούλου, παρὰ τὴν ὁδὸν Ἀριστείδου, καὶ παρέστην εἰς μίαν θυελλώδη συνεδρίασιν τοῦ συλλόγου, κατὰ τὴν ὁποίαν, μετὰ πεισματωδεστάτην συζήτησιν ἐπὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τίνος ἀντικειμένου, ὁ προεδρεύων μακχρίτης Ἀριστείδης Βαμπᾶς, ἀρπάσας τὰ πρακτικά, ἀπεχώρησε μετὰ τῶν ὁμοφρόνων του ἐν τῷ μέσῳ τῆς βοῆς καὶ τῆς ἀναστατώσεως τῆς ὁμηγύρεως.

Εὐτυχῶς τὸ ἐπιπνεῦσαν βραδύτερον πρακτικώτερον πνεῦμα ἐσάρωσε βαθμηδὸν τὰ πνευματικὰ ταῦτα μιάσματα· μόνος δ' ἐκ τῶν πολυπληθῶν συλλόγων τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἐπέζησεν ὁ ἀρχαιότερος πάντων, ἀλλὰ καὶ πάντων σοβαρώτερος, εὐτυχήσας νὰ περιλαμβάνη τὰ νοημονέστερα καὶ πρακτικώτερα στοιχεῖα, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τραπεῖς ἐγκαίρως εἰς προσφορώτερον καὶ λυσιτελέστερον στάδιον ἐνεργείας καὶ δυνηθεῖς οὕτω νὰ καταστῇ κέντρον φωτισμοῦ καὶ ὠφελείας, παράγων δὲ σημαντικὸς τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς - προόδου.

* * *

Ἡ παγία ἐγκατάστασίς μου ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ εὐσεβοῦς μου προσκυνήματος παρέμενε πάντοτε ἀμφίβολος. Τέκνον μὴ εὐπορούσης οἰκογενείας, ἐθισθεῖς ἐκ νεαρωτάτης ἡλικίας νὰ κερδίζω τὸν ἄρτον διὰ τῆς ἐργασίας μου, δὲν ἠδυνάμην νὰ ἀναμένω τακτικόν τι ἐκ τοῦ οἴκου μου βοήθημα,

ὅπως ἄλλοι εὐτυχέστεροι φίλοι καὶ ὁμήλικές μου. Περὶ δὲ εἰσοδημάτων ἐκ τῆς φιλολογικῆς μου ἐργασίας οὔτε σκέψις καὶν ἡδύνατο νὰ γίνῃ τότε. Ἐὰν σήμερον, μετὰ πάροδον τεσσάρων καὶ πλέον δεκαετηρίδων, ἡ πνευματικὴ ἐργασία παρ' ἡμῖν, ἡ καθαρῶς φιλολογικὴ, ὑπολείπεται ὡς πρὸς τὰ κέρδη—καὶ οἰκτρότατα μάλιστα—καὶ αὐτῆς τῆς χειρωνακτικῆς φαντάσθητε πόσον ἐπικερδῆς ὑλικῶς ἡδύνατο νὰ εἶναι τότε, ὅτι ἡ ἀμοιβὴ τῶν πνευματικῶν κόπων οὔτε κατ' ἀρχὴν δὲν ἦτο ἀκόμη ἀνεγνωρισμένη. Τὰ βιβλία; πλὴν τῶν διδακτικῶν, ἐξεδίδοντο, ὅπως ἐν μέρει καὶ σήμερον ἀκόμη, διὰ τῆς μεθόδου τῆς εὐφήμου ἐπατείας, τῆς λεγομένης τῶν συνδρομητῶν· καὶ πάλιν δὲ ὀλίγα ἐξ αὐτῶν κατῴρθωναν νὰ καλύψουν τὴν δαπάνην τῆς ἐκτυπίσεως. Οἱ δὲ στίχοι καὶ αἱ φιλολογικαὶ πραγματεῖαι, ὅσαι τυχὸν εὕρισκον ξενίαν εἰς τὰ φιλολογικὰ περιοδικά, μολονότι αὐτὰ ἐτροφοδοτοῦντο κυρίως ἐκ μεταφράσεων καὶ πρὸ πάντων ἐκ τοῦ γαλλικοῦ, ὅχι μόνον δὲν συνεπήγοντο δικαιώματα ἀμοιβῆς εἰς τὸν γράφοντα, ἀλλὰ μάλιστα ἐπέβαλλον εἰς αὐτὸν τὴν ὑποχρέωσιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς ἐκδότας τοῦ περιοδικοῦ, οἵτινες καθίστων δι' αὐτοῦ γνωστὸν εἰς τὸ κοινὸν τὸ ἔργον του καὶ διεφήμιζον τὸ ὄνομά του.

Καὶ αὕτη προσέτι ἡ δημοσιογραφικὴ ἐργασία, ἡ αἰείποτε καὶ ἀπανταχοῦ θεωρουμένη ὡς ἐπάγγελμα ἀδρῶς ἀμειβόμενον διὰ τοὺς κόπους καὶ τὰς εὐθύναις του, δὲν διείπετο οὐδαμῶς παρ' ἡμῖν ὑπὸ τριούτων κανόνων. Ἡ συνεργασία εἰς τὰς ἐφημερίδας, μικρὰς ἄλλως τε τὸ σχῆμα, καθ' ἑβδομάδα ἢ δις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκδιδομένης, προσεφέρετο δωρεὰν συνήθως ὑπὸ ἐρασιτεχνῶν ἢ συνελέγετο ἐξ ἐράνου μεταξὺ τοῦ κύκλου τῶν φίλων καὶ τῶν γνωρίμων.

Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι δύο ἔτη βραδύτερον τῆς ἐποχῆς, περὶ ἧς πραγματεύομαι, σφοδρὰ κατέλαβε συγκίνησις τὰς τάξεις τῶν λογίων, ὅτε ἐγνώσθη ὅτι τὸ πρῶτον ἐκδοθὲν πολιτικὸν ἡμερήσιον φύλλον, ἢ »Ἐ φ η μ ε ρ ί ς», ὑπὸ διευθυντὴν τὸν Δημήτριον Κορομηλᾶν καὶ ἀρχισυντάκτην τὸν Ἰωάννην Καμπούρογλου προσέλαβε προσωπικὸν συντάξεως ἐπὶ μηνιαία ἀμοιβῆ ἰσχυρῆ, μεταξὺ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον καὶ δύο ρεπόρτερ. Σημειῶ ἐν παρόδῳ, ὅτι ἐγένετο τότε ἀπόπειρα, ἀποτυχοῦσα, νὰ ἐξελληνισθῇ ἡ ξένη αὐτῆ λέξις καὶ νὰ ὀνομασθοῦν π ε υ θ ῆ ν ε ς οἱ ρεπόρτερ, τοὺς ὁποίους εἰς σύγχρονος τότε ἀστυνόμος ἐπέμενε νὰ ἀποκαλῆ ρ ε ο υ τ ε ρ, συγχέων τὴν ιδιότητά των μὲ τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν ὑφισταμένων τότε τηλεγραφικῶν πρακτορείων, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἔβλεπεν εἰς τὰς ἐφημερίδας σημειούμενον μὲ λατινικούς χαρακτῆρας Reuter. Ἄλλ' οὔτε ρεπόρτερ ὑπῆρχον πρότερον, οὔτε συντάκται ἐπὶ τίτλῳ καὶ μισθῷ, οὔτε καὶ διευθύνται πάντοτε ἐγγράμματοι.

Ἐνα τοιοῦτον περίεργον διευθυντοῦ ἐνθυμοῦμαι, κάτοχον τυπογραφείου εἰς τὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ, ἐκδίδοντα τὸν «Τ α χ υ δ ρ ὀ μ ο ν τ ῶ ν Ἀ θ η ν ῶ ν»: οὗτος περιήρχετο τὰ γραφεῖα ἐκάστοτε πρὸς ὄγραν ἑνὸς κυρίου ἄρθρου, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ γράψῃ ὁ ἴδιος διὰ τὴν ἐφημερίδα του, ἔχουσαν μόνην ἀποστιλῆν νὰ ἐγκωμιάζῃ ἀηδῶς τὸν ἰσχυρὸν πολιτικὸν τοῦ καιροῦ ἐκείνου Δημήτριον Βούλγαρην. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν, ὃ κληρὸς ἔλαχεν εἰς ἐμέ, ἔστερξα δὲ προθύμως νὰ συντάξω ἄρθρον πλήρες ἀσφυκτικοῦ θυμιάματος πρὸς τὴν λατρευομένην ἐν τῷ φύλλῳ πολιτικὴν θεότητα, ἐδέχθην δὲ ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὸν κόπον μου ἕνα καφὲν βαρὺν γλυκὺν καὶ μίαν κουλούραν! Καὶ αὐτὸ

ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ τῶν δημοσιογραφικῶν κερδῶν μου, ἀπαρχὴ μὴ προοικονιζομένη ἀκριβῶς εἰπεῖν πιθανότητος προσεγγίσεως τῶν εἰσοδημάτων μου πρὸς τὸ τοῦ Μπλῶβιτς ἢ τοῦ Γόρδων Μπένετ.

Ἄλλ' ὑπάρχει Θεὸς διὰ τοὺς ποιητάς. Ὑπάρχουν μάλιστα ἑννέα θεαί, αἱ Μοῦσαι, αἱ ὁποῖαι, ὅσάκις θέλουν νὰ προστατεύσουν τοὺς εἰς αὐτάς ἀφωσιωμένους καὶ ἰδίᾳ τοὺς περὶ αὐτῶν εὐνοουμένους, ἐνεργοῦν κάποτε μὲ ὄλην τὴν ζέσιν σωφραζετῶν· τὸ δυστύχημα εἶναι μόνον, ὅτι δὲν τὸ κάμνουν συχνά. Ἐν τούτοις αἱ Πιερίδες εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, τὴν μοναδικὴν εἰς τὴν ζωὴν μου, ἠυδόκησαν νὰ μοῦ φανοῦν βοηθοί. Ἦτο ἤδη ἀποκατεστημένος ἐν Ἀθήναις συμπολίτης μου λόγιος, δραστήριος καὶ πολυμήχανος, θεράπων καὶ αὐτὸς τῶν Μουσῶν, πρεσβύτερός μου τὴν ἡλικίαν, ὅστις μὲ ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Διωρισμένος εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν τῶν Ἐφετῶν, ἐνήργησεν εἰς τοὺς προϊσταμένους του νὰ προσληφθῶ ἐγὼ εἰς τὴν ὑπάρχουσαν αὐτόθι κενὴν θέσιν ὑπογραμματέως· προσόντα δὲν ἐχρειάζοντο ἐκείνω τῷ καιρῷ, εἰσαγγελεὺς δὲ ἦτο τότε ὁ ἐπίσης συμπολίτης μου διαπρεπῆς νομομαθὴς Ἰωάννης Τυπάλδος, τιμήσας με κατόπιν, πολὺ βραδύτερον διὰ τῆς φιλίας του καὶ τῆς ἐκτιμήσεώς του. Εἰσήκουσεν οὗτος τὴν σύστασιν καὶ μὲ διώρισεν ὑπογραμματέα ἐπὶ μισθῷ 70 δραχμῶν κατὰ μῆνα. Τὸ εἰσόδημα τοῦτο δὲν ἦτο βεβαίως μέγα, ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ὀλιγαρκείας, ὅτε οἱ μὲν ἀπορώτεροι τῶν φοιτητῶν συνετηροῦντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν μὲ ποσὸν συνήθως μὴ ὑπερβαῖνον τὰς 50—60 δραχμάς κατὰ μῆνα, τῶν δὲ πλουσιωτέρων καὶ μαμμοθρέπτων τὸ μηνιαῖον ἐθεωρεῖτο ἐπίζηλον ὅταν ἔφθανεν εἰς τὰς

20 δραχμάς διὰ τὰ τακτικά των ἑξ. δα. ὁ ἰδικός μου εὐόπεμπτος πόρος δὲν ἦτο ἀξιοπεριφρόνητος. Χάρις εἰς τὸν μικρὸν αὐτὸν μισθὸν ἠδυνάμην νὰ συμμερίωμαι μετ' ἄλλου συγκατοίκου μου, συμπολίτου μου καὶ τούτου καὶ φοιτητοῦ τῆς νομικῆς, ἐν δωμάτιον εἰς τὴν συνοικίαν Νεαπόλεως, νὰ ἐγγραφῶ ἐπὶ προκαταβολῇ ὡς τρόφιμος εἰς τὸ βιβλίον τῶν πιστώσεων τοῦ ἐστιατορίου τῆς «Μελίσσης» ἢ τοῦ Βαρνάβα, ὅπου ἐφοίτα κατὰ προτίμησιν ἢ ἀκαδημαϊκῆ νεολογία, νὰ ἐξασφαλίσω τὸ οἰκονομικὸν δεῖπνον εἰς τὸ γαλακτοπωλεῖον, ὅπου γενικῶς κατέφευγον πάντες οἱ μὴ πεντακοσιομέδιμνοι σπουδασταὶ καὶ ὑπάλληλοι, υποβάλλοντες ἐξ ἀνάγκης τὴν νεανικὴν των ὄρεξιν εἰς τὴν λιτὴν ἐκείνην καὶ ὑγιεινὴν ἐσπερινὴν δίαιταν, καὶ νὰ συχνάζω μετὰ τῶν ἄλλων φίλων κατὰ τὰς εὐορτασίμους ἡμέρας εἰς κανὲν ἐκ τῶν ζαχαροπλαστείων τοῦ συρμοῦ, τὸ Λουξεμβούργον, τὸ τοῦ Ἀκριβοπούλου ἢ τὸ Σολωνεῖον, νὰ ἐπαρκῶ τέλος εἰς τὰς πρώτας καὶ κυριωτέρας τῆς συντηρήσεως ἀνάγκας.

Διὰ τὰ λοιπὰ εἶχα τὴν ἀποθήκην τῶν ἐλπίδων, τὴν ὁποίαν οὐδέποτε ἄφηγε κενὴν τὸ ἐργαστήριον τῆς φαντασίας μου. Εἶχα πρὸ πάντων τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀμεριμνησίαν τῆς ἡλικίας μου, τὰς πτέρυγας, τὰς ὁποίας ἡ προνοητικὴ φύσις δωρεῖται εἰς τὴν νεότητα, διὰ νὰ δύναται αὕτη νὰ διέρχεται ὡς ἀλκυὼν ψάλλουσα ὑπεράνω τῶν μυκωμένων κυμάτων τοῦ βίου.

* * *

Ἐξησφαλισμένος ἀπὸ τῆς ἀμέσου οἰκονομικῆς ἀνάγκης, ἠσχολήθην εἰς τὸ ἐξῆς νὰ καλλιεργήσω τὰς φιλολογικὰς μου γνωριμίας εἰς τὸ ποθητὸν πεδίον,

δπου ἐπερίμενε νὰ βλαστήσουν θαλαραὶ αἱ δάφναι μου καὶ ἐπεδίωξα νὰ σχετισθῶ προσωπικῶς μετὰ τῶν εἰς τὰ γράμματα διακρινομένων πρεσβυτέρων καὶ νεωτέρων.

Οἱ ἀρχαιότεροι τῶν λογίων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ὁ Ραγκαβῆς, ὅστις διετέλει τότε πρεσβευτῆς εἰς Βασιγκτῶνα, ὁ Ὀρφανίδης, ὁ Βερναρδάκης—ὅστις ὅμως ἀνέθαλε πάλιν σφριγῶν κατὰ τὸ γῆρας—ἐθεωροῦντο ὡς εὐρισκόμενοι, ἂν οὐχὶ ἐν τελείᾳ ἀκόμη ἀποστρατεία, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἐν ἀποχῇ ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας τῶν γραμμάτων. Ὁ Βαλαωρίτης, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη εἶχε τεραστίως αὐξήσει μετὰ τὴν πολύκροτον αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πατριάρχου ὦδῆν, τὴν προκαλέσασαν τόσον σφοδρὰν κριτικὴν θύελλαν, ἐμόναζεν εἰς τὸ ἐν Λευκάδι ἐρημιτήριόν τευ. Ὁ Κλέων Ραγκαβῆς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος δὲν διέμενον εἰς Ἀθήνας. Ὁ Καρασούτσας ἐτελεύτησεν ὀλίγον μετὰ τὴν ἀφίξίν μου. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐκηδεύσαμεν τὸν Παπαρηγόπουλον, εἰσῆλθα τὸ ἀπόγευμα εἰς τὸν ναὸν τῆς Μητροπόλεως, δπου τυχαίως ἔμαθα ὅτι ἐκηδεύετο πενιχρότερον καὶ ἀθορυβώτερον ὁ κατ' ἐκείνην ἐπίσης τὴν ἡμέραν ἀποβιώσας ἐξ Ἰωνίας ποιητής, ὁ ἐξ-σκῶν μέχρι τῆς τελευτῆς του τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καθηγητοῦ τῆς γαλλικῆς γλώσσης, καὶ εἶδα ἐν τῷ φερέτρῳ διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φοράν τὴν ἰσχνὴν γηραλέαν μορφήν του. Ὄθεν εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν φιλολογικὴν κονίστραν ἀπέμενον δρῶντες οἱ ὑπολειπόμενοι ἐκ τῆς ποιητικῆς γενεᾶς τῆς ἀκμασάσης μετὰ τὸ 1860 καὶ 1870 καὶ οἱ ἀμέσως μετ' αὐτοὺς προκύψαντες. Ἦσαν δ' ἐκ τῶν πρώτων οἱ δύο ἀδελφοὶ Παράσχοι, ὁ σεβαστός μου φίλος Ἄγγελος Βλάχος, πολὺ ὀλι-

γώτερον εὐπροσήγορος τότε ἀφ' ὅ,τι εἶναι σήμερον, ἀπερροφημένος δὲ ἐκ τῶν καθηκόντων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας του, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ὁ Παπαρηγόπουλος καὶ ὁ Βασιλειάδης καὶ μία ἄλλη σειρά εὐελπίδων, ὁ Καζάζης, ὁ Ἰωάννης Καμπούρογλους, ὁ Σπυρίδων Λάμπρος, ὁ Ἀριστομένης Προβελέγγιος, ὁ Τ. Ἀμπελάς καὶ ἄλλοι τινές, ἐξ ὧν οἱ πλείστοι ἀπεδήμησαν τότε περίπου χάριν σπουδῶν εἰς Γερμανίαν. Μετ' αὐτοὺς εἶπετο τὸ σμῆνος τῶν νεοσυλλέκτων, τῶν νεοφωτίστων, ἀδιακόπως ἐξογκούμενον διὰ τῶν ἐκκολαπτομένων κατὰ τοὺς ἐτησίους ποιητικούς διαγωνισμοὺς νεοσσῶν.

Θὰ ἐμήκυνον ὑπὲρ τὸ δέον τὰς διαστάσεις τῆς παρούσης διατριβῆς, ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ ἀναφέρω διεξοδικῶς πῶς καὶ πότε ἐγνωρίσθην μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Ἄλλως τε ἡ μνήμη μου δὲν διεκράτησε πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς μεθ' ἐκάστου αὐτῶν πρώτης συναντήσεώς μου. Ἐνθυμοῦμαι μόνον, ὅτι ἐγνώρισα πρῶτον ἐξ ὅλων τὸν Γεώργιον Παράσχιν, συναντήσας αὐτὸν καθ' ὁδόν, φέροντα μὲ χάριν ἀρειμάνιον τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα, βαδίζοντα δ' ἐξωθεν τοῦ Βουλευτηρίου, ὅπου ὑπηρετεῖ ὡς διευθυντῆς τῶν γραφείων τῆς Βουλῆς. Τὸν ἐπλησίασα τολμηρῶς, τοῦ ἀνεκείνωσα τὸ ὄνομά μου καὶ τὴν ιδιότητά μου, ἐκεῖνος δὲ μ' ἐδέχθη προσηνῶς, ἐκφρασθεὶς μάλιστα κολακευτικῶς περί τινων στίχων μου, διὰ τῶν ὁποίων εἶχα συνοδεύσει τὴν εἰς αὐτὸν ἀποστολὴν τῆς ποιητικῆς συλλογῆς μου. Ἦτο ἀνὴρ πρᾶξος, καλοκάγαθος, ἔνθερμος δὲ πατριώτης, προσηλωμένος πιστῶς εἰς τὰ μεγάλα ἐθνικὰ ἰδεώδη, ἐξυμνῶν διαρκῶς μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τοὺς στίχους του καὶ εἰς τὴν συνομιλίαν του τὰ μεγαλουργήματα τοῦ ἀγῶνος καὶ τοὺς πρωταγωνιστάς του, ἐξ ὧν τοὺς πλείστους εἶχε γνω-

Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ζαν Μωρεάς

ρίσει προσωπικῶς κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν, ἐλάτρευε δ' ἐν ταυτῷ τὴν μνήμην τοῦ Σολομοῦ, τὸν ὁποῖον εἶχε γνωρίσει εἰς Κέρκυραν. Τὰ φιλικὰ του αἰσθήματα ἐξηκολούθει νὰ δεικνύη πρὸς ἐμὲ μέχρι τοῦ τέλους τῆς ζωῆς του, ἐπελθόντος κατὰ τὸ 1886, ὅτε βαρυθυμῶν σφόδρα διὰ τῶν ἔνεκα λόγων ταπεινῆς πολιτικῆς ἐκδικήσεως ἀπόλυσίν του ἐκ τῆς δημοσίας θέσεως, τὴν ὁποίαν πρὸ πολλῶν ἐτῶν κατεῖχεν, ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως.

Τὸν ἀδελφόν του Ἀχιλλέα Παράσχον ἔτυχε νὰ γνωρίσω μῆνας τινας βραδύτερον παρεπιδημοῦντα ἐν Ἀθήναις—διότι ἦτο τότε διωρισμένος ἑπαρχος εἰς Θήραν—μίαν ἐσπέρην θερινὴν εἰς κῆπὸν τινα παρὰ τὸν Κεραμεικόν, ὅπου ὁ ποιητὴς ἐρρέμβαζεν ἀκροώμενος τὸ ξενόφωνον περιπαθὲς ᾄσμα ἀνατολίτιδος ἀοιδοῦ. Ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ συνεδέθη κατόπιν διὰ φιλικῆς σχέσεως καὶ οἰκειότητος, ἣτις ἐξηκολούθησεν ἐγκάρδιος καὶ ἀδιατάρακτος μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου του.

Τὸν Δημήτριον Παπαρηγόπουλον ἐγνώρισα κάποτε προσωπικῶς, συστηθεὶς εἰς αὐτὸν παρὰ τινος φίλου κοινοῦ μίαν ἡμέραν ἐντὸς τοῦ βιβλιοπωλείου Νάκη. Ἀλλὰ δὲν ἀπέκτησα ποτὲ μετ' αὐτοῦ στενὴν γνωριμίαν καὶ οἰκειότητα, μολονότι τὸν ἔβλεπα συχνάκις ἐρχόμενον εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Εἰσαγγελίας, ἐνθα εἰργαζόμην χάριν τῶν δικηγορικῶν του ὑποθέσεων. Διότι ὁ Παπαρηγόπουλος ἦτο δικηγόρος, καὶ μάλιστα εὐδοκιμῶς καὶ ἐπικερδῶς ἐξασκῶν τὸ ἐπάγγελμά του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του, ὡς βοηθὸς τοῦ πρὸς πατρὸς θείου του Πέτρου Παπαρηγοπούλου, ἐπιφανοῦς νομομαθοῦς καὶ καθηγητοῦ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Δικαίου παρὰ τῷ ἔθνικῷ Πανεπι-

στημίω. Εἶχε δὲ τὴν μορφὴν ἄχαριν καὶ τὸ ἦθος αὐστηρὸν καὶ σκυθρωπὸν καὶ κᾶπως ἀποκρουστικόν, μολονότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν πολλῶν τῶν ἐκ τοῦ συν-εγγυς γνωρισάντων αὐτόν, ἀνέπτυσσε πολλάκις ἑκτακτον ζωηρότητα καὶ εὐτραπελίαν εὐρισκόμενος ἐν στενωφί φιλικῷ κύκλῳ. Ἄλλως τε, ὡς προεῖπα, ὁ ποιητῆς ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως ὀλίγον καιρὸν μετὰ τὴν ἀφιξίν μου εἰς Ἀθήνας. Καταληφθεὶς ὑπὸ καρδιακῆς προσβολῆς καθ' ὁδόν, ἐξέπνευσε μετ' ὀλίγας ὥρας ἐν τινὶ φιλικῇ οἰκίᾳ του παρὰ τὴν ὁδὸν Ἀκαδημίας, ἐνθα μετεφέρθη. Τὴν ἐπομένην παρευρέθη εἰς τὴν κηδεῖαν του, περίλυπος καὶ ἐγὼ μετὰ τῶν ἄλλων παλαιῶν καὶ νεωτέρων λογίων καὶ ποιητῶν, οἵτινες πάντες ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν διὰ τὸ βαθὺ πνεῦμα καὶ τὰς γνώσεις του. Καὶ ἤκουσα κατ' αὐτὴν τὴν θλιβεράν περίστασιν τὸν Σπύρον Βασιλειάδην ἀπαγγέλλοντα παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου ἐν τῷ κοιμητηρίῳ Ἀθηναίων τὸν ὕστατον ἀποχαιρετισμὸν πρὸς τὸν φίλον καὶ συναγωνιστὴν του· τὸν ἤκουσα ἀποτεινόμενον πρὸς τοὺς παρισταμένους καὶ συντετριμμένους ἐκ τῆς ὀδύνης γονεῖς τοῦ νεκροῦ, τὸν σεβαστὸν ἱστορικὸν τοῦ γένους Κωνσταντῖνον Παπαρηγόπουλον καὶ τὴν σύζυγόν του, οἵτινες προσφάτως εἶχον δοκιμασθῆ διὰ τοῦ θανάτου προσφιλοῦς θυγατρὸς των, ἀπαγγέλλοντα δὲ πρὸς αὐτοὺς μὲ δραματικώτατον ὕφος ἐπικαίρως τοὺς δύο στίχους τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ ἄσματος :

Εἶναι πολὺς ὁ πόνος σας σὰν τοῦ Χελμοῦ τὸ χιόνι,
Ποὺ ὥστε νὰ λυώσῃ τὸ παλῆρό, καινούριο τὸ πλακῶνει.

Πολὺ διαχυτικώτερος τὸν χαρακηῆρα ἦτο ὁ

Σπυρίδων Βασιλειάδης, ὅστις παρὰ τὴν σχετικῶς ἀορετὴν διαφορὰν καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς φήμης καὶ τῆς θέσεως, προσεφέρει πρὸς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους καὶ ἀσήμεους μὲ φιλόστοργον οἰκειότητα. Ἦτο καὶ αὐτὸς δικηγόρος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐρασιτεχνικῶς καὶ ἐξ ὑλικῆς ἀνάγκης ἐθεράτευε τὴν Θέμιδα, ἀφωσιωμένος ἐνδομύχως εἰς τὰ ὄνειρα τῆς φλογερᾶς φαντασίας του. Συχνάκις τὴν συνήντων πορευόμενον ἐκ τῆς ὁδοῦ Βουλῆς, ἔνθα κατῴκει, εἰς τὰ δικαστήρια, ὅπου μετέβαινον καὶ ἐγὼ χάριν τῆς καθημερινῆς μου ἐργασίας. Ἠρέσκετο δὲ συγκαταβατικῶς νὰ συνδιαλέγεται μετ' ἐμοῦ, προκαλῶν με μάλιστα κάποτε νὰ τοῦ διηγοῦμαι ἀστεῖα ἐπτανησιακὰ ἀνέκδοτα, ἐξ ὧν πολὺ ἐτέρπετο. Ἦτο μετρίου ἀναστήματος, μὲ φυσιογνωμίαν ζωηράν, φαινήν, ἐμπνευσμένην, ἀποπνέουσαν ἀγαθότητα, μὲ γένειον δατύ, καταβαῖνον μέχρι τοῦ στήθους, ἀρκετὰ ἐπιμελῆς περὶ τὴν περιβολήν, σίσθηματίας δέ, ὄνειροπόλος, ἀρεσκόμενος εἰς ἡχηρὰς φράσεις, ἐπιρρεπὴς εἰς θορυβώδη εὐθυμίαν. Ἠσμενίζετο νὰ προσδίδῃ ποιητικὸν τόνον καὶ ἔξαρσιν ἀναρμύστως ἐνίοτε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πολὺ πεζὰς περιστάσεις. Εἰς μίαν τῶν συνεδριάσεων τοῦ Π α ρ ν α σ σ ο ῦ, ἔνθα διέπρεπεν, αὐτὸς πρῶτος σχῶν τὴν πρωτοβουλίαν καὶ αὐτὸς πρωτοστατήσας εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ἰδρύσεως τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, προκειμένου περὶ διαγωνισμοῦ τινος, νομίζω, ἐπρότεινε νὰ στεφανοῦται ὁ νικητὴς ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος. Τὸ πρᾶγμα μοῦ ἐφάνη πολὺ θεατρικόν, ἐπειδὴ δὲ ἦσαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀνγφρονοῦντες, ἐτέθη τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, ὅτε δὲ

ἤλθεν ἡ σειρά μου, ἐψήφισα κατὰ τῆς προτάσεώς του.
Ἐστράφη τότε ἐκεῖνος βλοσυρὸς καὶ μοῦ εἶπε·

—Καὶ σύ, Ἄννινε;

μὲ μίαν ἔκφρασιν ἀλγεινῆς ἐκπλήξεως, ὁμοίας πρὸς ἐκείνην μετὰ τῆς ὁποίας θὸ ἐλέχθη ἡ περίφημος φράσις τοῦ Καίσερος·

—Tu quoque, Brute?

Τὸν εἶδα διὰ τελευταίαν φοράν κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1873. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τοῦ πυρετοῦ τῶν λαυρειακῶν μεταλλείων, ὅτε ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ μηδενὸς πολλαὶ περιουσίαι, ἀλλὰ καὶ ἀπωλέσθησαν ἀστραπιοῶς διὰ τῆς κυβείας ἀκόμη περισσότεραι. Εἰσελθὼν τότε μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἰς τὸ καφενεῖον τῆς «Ὠραίας Ἑλλάδος», εἶδα ἀνθρώπους φωνασκοῦντας, ὡς νὰ διεπληκτίζοντο, πέριξ τοῦ σφαιριστηρίου. Ἄνωθεν τοῦ καφενεῖου ἔκειτο ἡ ἐμπορικὴ λέσχη, ἔνθα ἐνηργοῦντο αἱ ὀλίγαι τότε χρηματιστικαὶ συναλλαγαί· ἀλλὰ μετὰ τὴν ραγδαίαν ἐξόγκωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰς χρηματιστικὰς πράξεις τὸ συστήθην εἰς γῆν εἰρημένην λέσχην πρόχειρον χρηματιστήριον μετεφέρθη εἰς τὸ κάτω πολυσύχναστον καφενεῖον, τοῦ ὁποίου τὸ σφαιριστήριον ἐχρησίμευσεν ὡς τὸ πρῶτον ἐν Ἀθήναις χρηματιστικὸν corbeil. Μεταξὺ δὲ τῶν ὡς νευροσπάστων κινουμένων ἀνθρώπων ἐκείνων εἶδα μὲ ἀπορίαν μου καὶ τὸν Βασιλειάδην.

Ἡ θέα τοῦ ποιητοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ φουρμού τῶν ἐξημμένων κολλυβιστῶν, φωνάζοντος ἐπίσης καὶ χειρονομοῦντος σφοδρῶς, μοῦ ἐνεποίησε παράδοξον ἐντύπωσιν καὶ ἐκπληξίς μου ἐξεδηλώθη δι' ἀκουσίου μειδιάματος. Τοῦτο δὲν διέλαθε τὸν ποιητὴν ὅστις εἰς μίαν στιγμὴν διαλείμματος τῆς ὀγλοβοῆς, πλησιάσας

με, μοῦ εἶπε μέ φωνήν μυστηριώδη καὶ μέ τὸ σύνηθες τραγικόν του ὕφος:

— Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ πλουτήσωμεν καὶ ἡμεῖς!

Ταλαίπωρε ποιητὰ καὶ αἰώνιε ὄνειροπόλε! " Ἄλλα ὠρίζε διὰ σέ ἡ Εἰμαρμένη. Μετὰ ἓν ἔτος, προσβληθεὶς ὑπὸ ἀθεραπεύτου στηθικοῦ νόσου καὶ μεταβάς πρὸς θεραπείαν εἰς Παρισίους, ἔκλεισεν ἐκεῖ διὰ παντὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ ποιητῆς τῶν « Ἀττικῶν Νυκτῶν », πρὶν ἴδῃ πραγματοποιούμενον τὸ χρυσοῦν του ὄνειρον.

* * *

Οὐχὶ ἀσκόπως διέλαβα κάπως ἐκτενέστερον μεταξὺ τῶν τότε φιλολογικῶς δρώντων περὶ τῶν δύο Παράσχων, τοῦ Παπαρηγοπούλου καὶ τοῦ Βασιλειάδου, διότι, ἐξαιρουμένου τοῦ πρεσβυτέρου Παράσχου, ἀνήκοντος εἰς τὴν προηγουμένην φιλολογικὴν γενεάν καὶ μὴ μετέχοντος ἐνεργῶς πλέον τῆς πνευματικῆς κινήσεως, οἱ κύριοι παράγοντες αὐτῆς κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦσαν οἱ τρεῖς ἄλλοι, ὄντες σιωπηρῶς ἀνεγνωρισμένοι ἀρχηγοὶ τῶν κατατεταγμένων εἰς τὴν φάλαγγα τῆς τέχνης ὁμηλικῶν καὶ πρεσβυτέρων των.

Μὴ ἐπιχειρῶν νὰ γράψω κριτικὴν μελέτην, ἀποφεύγω φυσικὰ τὰς λεπτομερεῖς ἀναλύσεις καὶ τὰς κρίσεις, αἵτινες θὰ μὲ παρέσυρον ἀναρμόστως πολὺ πέραν τῶν λογικῶν καὶ τῶν ἀνεκτῶν ὀρίων τῆς παρούσης διατριβῆς. Θεωρῶ ὅμως ἀπαραίτητον νὰ ἐκθέσω ἐν συντομίᾳ μου τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ ἔργου τῶν τριῶν ποιητῶν αὐτῶν, οἵτινες ἀπετύπωσαν τὴν ἑαυτῶν σφραγιδα εἰς ὀλόκληρον τὴν περίοδον τῆς διανοητικῆς δράσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεφχ-

νίσθη τὸ πρῶτον ὁ Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ἡμεῖς
σὺν αὐτῷ. Ἄλλὰ πρὸ τούτου ἀποβαίνει ἀναγκαία μία
διασάφησις.

Βεβαίως θὰ ἐγεννήθη εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀκροατῶν
μου ἡ ἀπορία, πῶς, ἐνῶ ἐνδιατρίβω περὶ τὴν φιλολο-
γικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποιῶμαι λόγον
μόνον περὶ ποιητῶν, καὶ δὴ περὶ λυρικῶν ποιητῶν.
Ἡ ὀφειλομένη ἐξήγησις τῆς τοιαύτης παραλείψεως
εἶναι πρόχειρος καὶ κατηγορηματικὴ. Δὲν ὠμίλησα
περὶ λογογράφων, διότι καθαυτὸ λογογράφοι, δὲν
ὑπῆρχον τότε.

Ὁ Ροῖδης πρῶτος μὲ τὴν Πάπισσαν Ἰω-
άνναν ἐδίδαξε *lo bello stile*, τοῦ ὁποίου ἡ κομ-
ψότης καὶ ἡ χάρις καὶ ἡ εὐφυΐα παραμένουν ἔκτοτε
ἀνυπέρβλητοι. Ἄλλὰ τὸ πολύκροτον βιβλίον του,
καθὼς καὶ τὰ ἐκάστου ἀραιῶς δημοσιευόμενα σκα-
λαθύρματά του, καίπερ ἀρέσκοντα καὶ θαυμαζόμενα,
δὲν ἔσχον τόσην ἐπίδρασιν, ὥστε νὰ τονώσουν τὸ
πλαδαρὸν καὶ μελιτῶδες καὶ πομφολυγῶδες ὕφος,
τὸ τότε ἐν χρήσει εἰς τὴν πεζογραφίαν, καὶ νὰ ἐμφυ-
σῆσουν πνεῦμα ζωῆς εἰς αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ λόγου.
Μεμονωμένη ἐπίσης προσπάθεια ἀπέμεινε καὶ ἡ
εὐθυμος καὶ εὐπαίδευτος ἐπιφυλλιδογραφία τοῦ Εἰρη-
ναίου Ἀσωπίου, γράφοντος ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀλ-
θώτας, ἡ ἀποτελοῦσα ὅπωςδὴποτε ἀντίθεσιν πρὸς τὴν
ἐπιτετηδευμένην καὶ πεφυσιωμένην σοβαρότητα, τὴν
ὁποίαν μεθ' ἱεροῦ σεβασμοῦ ἠκολούθουν οἱ τότε
χειριζόμενοί τὸν πεζὸν λόγον ἐν τῇ φιλολογίᾳ.

Δὲν δύναμαι νὰ προσδιορίσω ἀκριβῶς τὸν λόγον
τοῦ φαινομένου. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι κατὰ τινὰ
χρονικὴν περίοδον, συμπίπτουσιν μὲ τὴν ἐποχὴν, εἰς ἣν
ἀνάγονται αἱ παροῦσαι ἀναμνήσεις, ἐδείκνυον αὐτοὶ ἀμέ-

λειαν καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὸν πεζὸν λόγον, φιλοδοξοῦντες νὰ καββαλικεύουν τὸν Πήγασον, πρόδρομοι δὲ τῶν σημερινῶν ἀεροπόρων, νὰ μετεωρίζονται δι' αὐτοῦ εἰς τὰ αἰθέρια ὕψη, καταδιώκοντες, ὡς ὁ Βελλεροφόντης, τὰς χιμαίρας τῆς φαντασίας των. Ὅθεν τὰ πεζογραφήματα τῆς περὶ ἧς πρόκειται ἐποχῆς, περιοριζόμενα εἰς ὀλίγα ἀναιμικὰ διηγήματα καὶ εἰς ἀξιοθρηνήτους ἀποπείρας μυθιστορημάτων—κατὰ τὸν ὑπογραμμὸν τῶν ἀφθόνως τότε μεταφραζομένων ἐκτρωματικῶν προϊόντων τῆς ξένης ἐλαφρᾶς φιλολογίας καὶ ἰδίως τῆς παρηκμακυίας γαλλικῆς—καθὼς καὶ εἰς μερικὰς καλλιτεχνικὰς δῆθεν ἢ κριτικὰς πραγματείας, αἵτινες, κυρίως εἰπεῖν, ἦσαν παιδαριώδη γυμνάσματα καὶ ἐρανίσματα ἐκ προχείρων ἐγκυκλοπαιδικῶν λεξικῶν, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τινὰ γυμνάσματα πολὺ ἀφελοῦς καὶ πολὺ ὕδαροῦς ἐπιφυλλιδογραφίας, δύναται τις μὲ ἤσυχον συνείδησιν νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἀνάξια λόγου.

Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ θεάτρου, ὅπερ τότε ἀκόμη διετέλει εἰς τὰ σπάργανα. Ἡ θεατρικὴ παραγωγή ἦτο μηδαμινή, κυρίως ὑπὸ ἔποψιν ποιότητος, διότι εἰς τὸν ἐτήσιον ποιητικὸν διαγωνισμόν, Βουτσιναιῖον τότε καλούμενον ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ χορηγοῦ, ὑπεβάλλοντο ἀρκετὰ τὸν ἀριθμὸν δράματα καὶ τραγωδία καὶ κωμωδία. Ἀλλ' οἱ σοφοὶ κριταὶ τῆς ἐποχῆς, ἦσαν αὐστηροὶ τηρηταὶ τῶν κανόνων τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὸς αὐτοὺς δὲ συνεμορφοῦντο καὶ τινες τῶν γραφόντων· οἱ δὲ ἄλλοι ἀπεμιμοῦντο οἰκτρῶς τὴν βαναυσοτεχνίαν τῶν ξένων, ἐκλέγοντες ὡς ὑποδείγματα τὰ δράματα τοῦ Bourgeois καὶ τοῦ d'Ennery καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Οὕτω δὲ παρήγοντο ἔργα μεξογενῆ καὶ ἀποφώλια, ταχέως καταπινόμενα ἀπὸ τὸν καιάδαυ

τῆς λήθης. Τῆς αὐτῆς ζύμης δὲ καὶ τῆς αὐτῆς στρεβλῆς διαπλάσεως ἦσαν καὶ αἱ κωμωδίαι, εἰς τὰς ὁποίας κατωπτρίζετο ἡ περίεργος καὶ ἀθωοτάτη σύγχρονος ἀντίληψις τοῦ κωμικοῦ. "Ὅθεν τὰ ὀλίγιστα προϊόντα τῆς δραματικῆς τέχνης, ὅσα διὰ τῆς ἀξίας των ἀπετέλουν ἐξαιρέσειν, δὲν ἤρχουν βέβαια νὰ τροφοδοτοῦν τὴν νηπιάζουσαν ἑλληνικὴν σκηνήν, ἀμόρφωτον ἀκόμη καὶ ἀσύντακτον, παρὰ τὰς ἐκάστοτε καταβληθείσας ὑπὲρ αὐτῆς φιλοτίμους προσπαθείας· καὶ τὸ πρωτότυπον ἑλληνικὸν θέατρον τῶν χρόνων ἐκείνων ἠναγκάζετο νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀπωστεωμένων τραγωδιῶν τοῦ Ζαμπελίου καὶ ἐπὶ τινων κωμωδιῶν τέχνης πρωτοπείρου καὶ ἀνωδύνου.

Κρίνω περιττὸν νὰ ἀναφέρω τὰ διάφορα ἐπικά καὶ ἐπικολυρικά ποιήματα, τὰ ἐκάστοτε στολιζόμενα μὲ τὰς δάφνας τοῦ ποιητικοῦ διαγωνισμοῦ. Δικαίως δὲ σήμερον λησμονηθέντα καὶ μόνον διὰ τὸν ὄγκον των, ὡς ἀσιατικοὶ κολοσσοὶ ἀπειροκάλως λαξευθέντες, ἀξία νὰ κατέχουν μίαν θέσιν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς φιλολογικῆς ἡμῶν ἱστορίας. "Ὡστε μόνη ἡ λυρική ποίησις ἦνθει κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν καὶ αὐτὴ κυρίως ἀντεπροσώπευε τὴν φιλολογικὴν παραγωγὴν τοῦ τόπου, ἀρχηγέται δὲ αὐτῆς καὶ ταγοὶ περὶ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν μορφήν τῆς τέχνης ἦσαν οἱ προμνημονευθέντες.

Ἦτο δὲ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀκράτως ρομαντικόν. Ὁ ρομαντισμὸς ἦνασσε κραταιὸς ἀπὸ ἐτῶν ἤδη παρ' ἡμῖν, αὐτὸς δὲ ἐνέπνεε καὶ ἐρρυθμιζεν ὄχι μόνον τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἦθη καὶ τὰς σχέσεις ἐνίοτε τῶν ἀτόμων καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν δράσιν. Διότι ἐγὼ τοῦλάχιστον, ἐκ τῆς μελέτης τῶν πραγμάτων, ἐμόρφωσα τὴν πεποίθησιν, ὅτι καὶ αὐτὸ

τὸ κίνημα τοῦ 1862, τὸ ὁποῖον ἐβαρυνε τόσον πολὺ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν μας, ἦτο ἀποκύημα ρομαντικοῦ παροξυσμοῦ. Διὰ τὴν φαντασίαν τῶν ἐξημμένων πατριωτῶν, τῶν θεατρικῶς περιβληθέντων τὸν μανδύαν τοῦ συνωμοτοῦ, ἐχρειάζετο καὶ εἰς τύραννος ἀνεῦρον δὲ αὐτὸν προχείρως καὶ μὲ περισσὴν ἐλαφρότητα εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀγαθοῦ ἡγεμόνος Ὀθωνος, ὅστις πιθανῶς νὰ ἦτο ἀνὴρ ἀδυνατοῦ χαρακτῆρος, διστακτικὸς καὶ φιλύποπτος καὶ πείσμων, ἀλλὰ καμμίαν, οὔτε μακρινὴν κἂν ἰδιότητα, ἐκέκτητο Πεισιστράτου ἢ Νέρωνος, ὥστε νὰ διαδραματίσῃ πρόσωπον τυράννου κατὰ τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην τραγικὴν κωμωδίαν.

Τὸ λυπηρότερον δὲ εἶναι, ὅτι ὁ ρομαντισμὸς δὲν προήρχετο κἂν ἀκμαῖος ἐκ τῶν ἀρχικῶν, τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων, πηγῶν του, ἀλλὰ μᾶς διωχετεύετο ἐκ τῆς Δύσεως κατὰ τὸ γῆρας του, καταπεπτωκῶς ἤδη καὶ ἐξηντλημένος. Μᾶς ἤρχετο διὰ τῶν ὀχετῶν τῶν μυθιστορημάτων, κυρίως τῶν γαλλικῶν, ὅσα ἀθρόως μετεγλώττιζόν χάριν ἀσκήσεως καὶ ἐξέδιδον πρωτόπειροι συνήθως μεταφρασταὶ ἐκ τῶν ἐξαμβλωμάτων, ἅτινα ἐν ἀφθονίᾳ παρῆγεν ἡ βιομηχανία τῶν ἐπιφυλλίδων. Λόγου χάριν ἀμφιβάλλω, ἂν μετεφράσθῃ ποτὲ κανέν μυθιστόρημα τοῦ Stendhal, τοῦ Balzac ἢ τοῦ Flaubert, ἐνῶ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἔτυχον τῆς τιμῆς τῆς μεταφράσεως ὅλα τὰ ἐκτρώματα τοῦ Ponson de Terrail, ὁ δὲ Ροκαμβόλ του ἐξακολουθεῖ ἐκτοίε νὰ τελῇ τοὺς ἄθλους του ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν ἀθηναϊκῶν θεάτρων.

Ἀλλὰ τί πταίουσι οἱ ξένοι συγγραφεῖς; Δὲν ἐφαντάζοντο βεβαίως αὐτοί, ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ τοιαύτη μανιώδης μετανάστευσις τῶν καχε-

ετικῶν ἡρώων των καὶ ἡ εὐκαλος ἐγκλιμάτισίς των εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν καὶ ὅτι ἡ τότε γενεά, ὑπνωτισμένη, θὰ ἀνεζήτει μεταξὺ αὐτῶν τῶν χυδαίων ευρασθενικῶν πλασμάτων ν' ἀνεύρη τὸν τύπον τοῦ υπερανθρώπου, τὸν ὁποῖον ὁ Νεῖτσε ἀνεζήτησεν εἰς ἄλλας σφαίρας. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, ὁ ἐνθους ὑμνητὴς τοῦ Κανάρη, δὲν θὰ ἀπεφάσιζεν ἐκ φιλελληνισμοῦ νὰ συγγράψῃ τοὺς Ἀθλίους του, ἂν ἐγνώριζεν ἐκ τῶν προτέρων πόσους Μαρτίους καὶ πόσας Τιλικὰς θὰ ἔπαιρνεν εἰς τὸν λαιμόν του μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς κοινῶνίας!

Ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ θερμοκηπίου ἀνεπτύσσετο γλωσσικὴ ἢ λυρική ποίησις ἐκείνων τῶν ἡμερῶν, ζῶσα ὑπὸ φῶς ψευδὲς καὶ ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἐκνευριστικῇ, ἐνθα ἐνοθεύοντο αἱ ιδέαι καὶ ἐπλαδαροῦτο τὸ φρόνημα, παραμελουμένης τῆς πρακτικῆς σκέψεως καὶ προαγομένης μόνης τῆς ἀπράγμονος εὐαισθησίας, τῆς κενῆς κομπολογίας καὶ τοῦ ὕδρωπος τῆς ἐκφράσεως. Ὑπέρτατος δὲ ποντίφιξ τοῦ ρομαντισμοῦ ἦτο ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος. Οὐδεὶς ποτε θὰ τολμήσῃ νὰ ἐσχυρισθῇ, ὅτι ὁ Παράσχος δὲν ἠυμοίρει ἐκτάκτων ποιητικῶν χαρισμάτων· ἀλλ' ἡ ἀκάθεκτος ἔμπνευσίς του καὶ ἡ ζωηρὰ φαντασία του, μὴ αὐστηρῶς καὶ ὑγιῶς παιδαγωγηθεῖσαι, τὸν παρέσυρον ἀχαλινώτως καὶ ἀκολάστως, ὥστε νὰ προσαρμόζῃ τὰς χορδὰς τῆς λύρας του εἰς τὸν ἀτυχῆ ἐκείνον ρυθμὸν καὶ νὰ μὴ παραγάγῃ εἰ μὴ ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν του ἔργα βιώσιμα καὶ ἀντέχοντα εἰς τὰς αἰσθητικὰς μεταβολὰς τῶν καιρῶν, ὅπως εἶναι ὅλα τὰ ἔργα, ὅσα φωτίζονται, ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπίπλαστον λάμψιν τοῦ βεγγαλικοῦ πυρσοῦ μιᾶς ἐποχῆς, ἀλλ' ἀπὸ τὸ αἰδίου φῶς τῆς αἰωνίου τέχνης.

Τὸ ἰδιάζον αὐτοῦ ποιητικὸν ὕφος, τὸ ἀσμενίζον

εἰς τὴν ἐκζήτησιν ἀνιθέσεων καὶ εἰκόνων καὶ μεταφορῶν παραδόξων, καὶ τὴν φορτικὴν παλιλλογίαν, ὑπενθύμιζε τὴν περίφημον σχολὴν τοῦ ἰσπανοῦ Góngora—ὡς παρετήρησεν ἤδη αὐτῷ ὁ Βερναρδάκης, προκειμένου περὶ τοῦ Ἄ γ ν ὡ σ τ ο υ του—τοῦ Ἰταλοῦ Achillini καὶ τῶν λεγομένων Seicentisti, μὲ τὸν περίφημον κεραυνόν, τὸν «εἰς φάκελον εὐώδη κεκλεισμένον», καὶ τὰς περιέργους ἐκείνας ὅσον καὶ φορτικὰς ἐπαναλήψεις·

Τὸ ξεύρει, δὲν τὸ ἀγνοεῖ, γνωρίζει πᾶσα Φρόνη,
ὅτι ἐκείνη ἡ γραμμὴ, ὅτ' ἡ γραμμὴ ἐκείνη.....

τὰς ὁποίας παρώδησε τόσον ἐπιτυχῶς ἄλλοτε ὁ εὐφυῆς
Γιαννοῦκος Μαυρομιχάλης μὲ τὸ γνωστὸν δίστιχον·

Ἦγουν, τουτέστι, δηλαδή, μὲ ἄλλα λόγια ἦτοι,
ἡ Ἀφροδίτη εἰς' ἐσύ, ἐσ' εἰς' ἡ Ἀφροδίτη.

Ἄκριβῶς δέ, διότι ὁ ποιητὴς δὲν ἦτο ἐκ τῶν κοινῶν στιχουργῶν, ἐπέβαλεν αὐτὴν τὴν τάσιν εἰς τοὺς συγχρόνους του καὶ οἱ ἀλλοκότως φθειγόμενοι σκοτεινοὶ ἥρωές του καὶ αἱ ἀναιμικαὶ ἡρώιδες του ἔσχον πολυάριθμον τεκνογονίαν, γεμίζουσαν μὲ γόους καὶ μὲ δάκρυα τὴν ποιητικὴν ἀτμόσφαιραν ἐκείνου τοῦ καιροῦ. Τὸ δὲ ἀκόμη θλιβερώτερον εἶναι, ὅτι ὁ ποιητὴς, ὅστις εἶχε τόσον πλούσιον τὸ τάλαντον ἐκ τῆς φύσεως, καὶ ὅστις ἐνεφορεῖτο ὑπὸ θερμοῦ καὶ ἀδόλου πατριωτισμοῦ, ἐφήρμοσε τὴν αὐτὴν κενὴν μεγαληγορίαν εἰς τὴν αὐτὴν νοσηρὰν αἰσθηματικότητα ὡς καὶ εἰς τὰς πατριωτικὰς ποιήσεις του, συντελέσας διὰ τούτου ἀκουσίως του, ὥστε νὰ μὴ λάβῃ τὸν ἀρμόζοντα εἰς τοὺς νεωτέρους καιροὺς καὶ τὰς συγχρόνους περιστάσεις σῶφρονος

καὶ πρακτικὸν καὶ ἀληθῶς ὠφέλιμον τόνον, ὄχι τῆς ἐξάρσεως τῶν πατραγαθιῶν, καὶ τῆς μεγαλαυχίας, ἀλλὸ τῆς εὐσταθοῦς προσηλώσεως εἰς τὸ καθῆκον, τὸ ἔθνικὸν φρόνημα. Μοῦ ἔρχεται δὲ εἰς τὴν μνήμην σχετικὴ πρὸς τοῦτο ἀστεία τις σκηνή. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν, ὁ Βασιλειάδης, παίζων μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως εἰς τὸ σφαιριστήριον ἐνὸς τῶν καφενειῶν τῆς πλατείας τοῦ Συντάγματος, καὶ θέλων, ἀστεϊζόμενος, νὰ πειράξῃ τὸν συμπαίκτηρά του δι' ἓνα ἀπροσδοκῆτως ἐπιτυχῆ σφαιρισμὸν, ἀνεφώνησε μὲ ὕφος σοβαρὸν καὶ στομφῶδες:

Μὰ τὴν πατρίδα, Ἀχιλλεῦ, ἔκαμες καραμπόλα!

Ἄλλ' ὁ ποιητὴς ὠργίσθη διὰ τὸ σκῶμμα καί, παραιτήσας τὸ παιγνίδιον, ἔφυγε δυσηρεστημένος.

Ἐν τούτοις καὶ ὁ Βασιλειάδης, ἕτερος ἀρχηγὸς τῆς σχολῆς, ἔθυσεν εἰς τοὺς αὐτοὺς θεοὺς, ἂν καὶ διατηρῶν εἰς μερικὰ ποιητικὴν αὐτοτέλειαν καὶ δεικνύων μάλιστα τάσεις νεωτερισμοῦ, ἐδερνύρει καὶ αὐτὸς τὸν Παράσχον, ποιούμενος εὐρείαν χρῆσιν τῆς αὐτῆς νοσηρᾶς αἰσθηματικότητος καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐμφατικοῦ καὶ ρητορικοῦ ὕφους. Ἀκόμη δὲ περισσότερο ἐπέδρα ἐπὶ τῶν συγχρόνων ὁ ρομαντισμὸς τοῦ Παπαρρηγοπούλου, ὅστις ὅμως εἶχεν ἄλλην μορφήν καὶ προέλευσιν. Φύσει ρέπων εἰς τὴν μελαγχολίαν ὁ ποιητὴς οὗτος, πικρανθεὶς δὲ καὶ ἐξ ἀτομικῶν καὶ οἰκογενειακῶν ἀσυχνημάτων, παρεδόθη ἐνωρὶς εἰς τὴν μελαγχολίαν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν, ἐξ ὧν δὲν τὸν ἀπήλλαξαν αἱ μελέται του. Διότι, φιλομαθέστατος ὢν, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μᾶλλον μορφωμένων λογίων τοῦ καιροῦ του, ἀρεσκόμενος ἰδίως νὰ κατα-

γίνεται εἰς μελέτας φιλοσοφικάς, ἐγκρατῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν νεωτέρων φιλοσοφικῶν θεωριῶν, ἐγκύπτων εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἔργων τοῦ Σπινόζα καὶ τοῦ Σοπενάουερ. Αἱ ποιήσεις του εἶναι γεμᾶται ἀπὸ ὅλον τὸν ὀδυνηρὸν δισταγμὸν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν τοῦ Ἀμλέτου καὶ ἀπὸ τὴν πικρίαν τοῦ Λεοπάρδη, ἀσμενίζου, ὅπως ἡ πένθιμος μονομανία τοῦ Γιούγκ, νὰ ἐνδιατρίβουν εἰς τὰ κοιμητήρια καὶ τοὺς τάφους καὶ νὰ ἐξαίρουν γοερῶς τὴν ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων· μερικὰ δὲ ποιήματά του εἶναι αὐτόχρημα ἢ νεκρώσιμος ἀκολουθία στιχουργημένα καὶ ἀντιπροσωπεύουν εἰς τὴν ποίησιν, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἔμπνευσιν τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Ὀργκάνια καὶ τοῦ Χολμπάϊν. Ἀκόμη καὶ οἱ σπάνιοι ἀστεῖσμοι τοῦ ποιητοῦ εἶναι μακάβριοι, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα, γραφὲν πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ καφέ, τὸν ὁποῖον ὑπερηγάπα·

Ἀντὶ μαρμάρων καὶ μαυσωλείων,
ἐπὶ τοῦ τάφου μου καφενεῖον
ποθῶ, ὦ φίλοι, νὰ ἐγερθῆ.
Ὅποταν πίνουν καφὲν οἱ ἄλλοι,
γυμνὸν κρανίον θεὸ νὰ προβάλλῃ
τὸ ἄρωμά του νὰ ὀσφρανθῆ.

Βεβαίως ὁ Παπαρρηγόπουλος συνετέλεσε πολὺ εἰς τὸν ἐλεγειασμὸν τῆς ἐποχῆς του. Ὀφείλω ὅμως νὰ παρατηρήσω, ὅτι εἶναι ἀδικαιολόγητος ἢ ἰδιαίτερα δυσμένεια, ἢ παρατηρηθεῖσα πρὸς τὴν ἐργασίαν του κατόπιν, ἀφότου ἰδίως τὸ πνεῦμα εἰς τὴν φιλολογίαν μας ἔλαβεν ἑλλην αἰσθητικὴν κατεύθυνσιν, μᾶλλον νεωτερίζουσιν. Εἰς τὴν κακὴν μοῖραν τοῦ ποιητοῦ, ὅστις, ἀτυχῆς ἐν τῇ ζωῇ, ὑπῆρξεν ἀτυχῆς καὶ μετὰ

θάνατον, πρέπει χωρίς ἄλλο νὰ ἀποδοθῆ αὐτὴ ἢ ἀμείλικτος καταφορὰ καὶ περιφρόνησις τινων ἐκ τῶν νεωτέρων πρὸς τὰ ἔργα του, ἢ ὑπενθυμίζουσα τὸν στίχον τοῦ γαλλικοῦ ἐπιγράμματος·

Il est des morts, qu'il faut qu'on tue.

Καθότι καὶ εἰς πολλὰς τῶν ποιήσεών του, καὶ περισσότερον ἴσως ἀκόμη εἰς τὰ ὀλίγα πεζὰ ἔργα του, ὑπάρχουν ἰδέαι καὶ σκέψεις καὶ αἰσθήματα, ἐλέγχουσαι ψυχὴν ὄχι κοινὴν καὶ πνεῦμα ὑπέρτερον, θεωρητικὸν καὶ μελετητικόν, τὸ ὁποῖον, ἀναπτυσσόμενον, ἐὰν ἐπέζη, καὶ συμμορφούμενον μὲ τὰς νεωτέρας καὶ ἀληθεστέρας περὶ τῆς τέχνης ἰδέας, θὰ ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ τιμητικώτατα διὰ τὴν φιλολογίαν μας προϊόντα.

Ἄλλ' ὁ ποιητής, ὡς προεῖπα ὑπῆρξε πάντοτε ἀτυχής· καὶ θὰ ἀναφέρω σχετικῶς πρὸς τοῦτο μίαν περίεργον ἀνάμνησίν μου. Τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου του εἰς τὸ γραφεῖόν μας ὁ γηραιὸς φουστανελλοφόρος κλητὴρ τῆς Εἰσαγγελίας μπαρμπα-Δημήτρης, γνωρίζων τὸν ἀποθανόντα ὡς δικηγόρον μόνον, συχνάζοντα, ἔνεκα τῆς ιδιότητός του ταύτης, εἰς τὰ δικαστικὰ γραφεῖα, ἀκούων ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ ἀλλήλους ἰὰ συνομιλοῦμεν περὶ αὐτοῦ, ἀνεφώνησε·

— Πάει κι' ὁ καϋμένος ὁ Δημητράκης!

Μετ' ὀλίγον δέ, ἐκφράζων τὴν γνώμην του περὶ τῆς μορφῆς του καὶ περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ του ἐν γένει, τὸ ὁποῖον ἦτο ὁμολογουμένως ἄχαρι, ἐπρόσθεσεν ἐν ἐπιλόγῳ μεθ' ἐνὸς μισροσμοῦ·

— Χαλντούπης ἦταν ὁ ἔρμος!

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἐπικήδειος τοῦ μπαρμπα-

Δημήτρη διὰ τὸν ποιητὴν τῶν Στόνων καὶ τῶν
Χαρακτῆρων.

* * *

Οἱ νεώτεροι ἡμεῖς ἐκρατοῦμεν τὸ ἴσον, συμφώνως
πρὸς τὸν τόνον, μὲ τὸν ὁποῖον ἔφαλλον οἱ πρεσβύτεροι.
Ρομαντικοὶ ἀκράτητοι ἐψάλλομεν εἰς λάμιν ὀρε
τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὰ ἄνθη
καὶ τοὺς ζεφύρους καὶ ἀνεπέμπομεν φλογεροὺς στε-
ναγμοὺς πρὸς τὰς φανταστικὰς ἐρωμένας, τὰς αἰθε-
ρίας καὶ ἀερώδεις-καὶ ποῖος θὰ ἐτόλμα νὰ ἀγαπήσῃ
τότε γυναῖκα, ἔλκυσαν βάρος μεγαλύτερον τῶν 25—30
ὀκάδων;—καὶ ἐβλέπομεν τὰ πάντα ζοφερὰ καὶ ἀπαι-
σία, καταρώμεναι τὴν μοῖραν, θεωροῦντες τὴν ζωὴν
ὡς κοιλάδα τοῦ Ἰωσαφάτ, ὁμιλοῦντες διαρκῶς περὶ
τοῦ θανάτου ὡς τραπισταὶ καὶ θρηνοῦντες διὰ τὴν
ματαιότητα τοῦ κόσμου ὡς Ἰερεμῖαι παρὰ τὸν πετα-
μὸν Βαβυλῶνος. "Ὅλα ταῦτα συνέβαινον εἰς τοὺς στί-
χους μας, ἐννοεῖται, διότι πέραν αὐτῶν ἡ νεότης
ἀνέκτα τὰ δικχιώματα της· καὶ οὔτε ἡ εὐθυμία μᾶς
ἐγκυτέλειπεν, οὔτε ἡ ἐλπίς, οὔτε ἡ ζωηρότης, οὔτε ἡ
ᾄρεξις ἡ νεανική, μὲ τὴν ὁποίαν ἡμεθα ἱκανοὶ νὰ
καταβροχθίσωμεν ὀλόκληρον ταψι-ταψισαρχίαν
καθὼς θὰ ἔλεγεν ἴσως κάποιος ἐξ ἡμῶν τότε—μπα-
κλαβάδων, ὅπως παρηγορηθῶμεν διὰ τὰς πικρίας
τῆς ζωῆς.

Κριτικὴ τότε δὲν ὑπῆρχεν, ὅπως χαλιναγωγῆ καὶ
κολάζῃ μὲ τὸ σωφρονιστικὸν μαστίγιόν της τὰς
τοιαύτας ἐλεγειακὰς παρεκτροπὰς. Ἡ κριτικὴ τῶν
χρόνων ἐκείνων περιώριζε τὴν ἀποστολὴν της εἰς τὴν
ἀφελεστάτην τῶν ἀπλουστεύσεων. Τὴν κρίσιν φιλο-

λογικῶς τινος ἔργου ἀνελάμβανεν ὁ πρῶτος τυχῶν φίλος ἢ συνάδελφος τοῦ συγγραφέως ἢ ὁ πρῶτος τυχῶν ἐχθρός. Εἰς τὴν πρώτην περίστασιν, ὁ συγγραφεὺς ἐθυμιάζετο μέχρις ἀποπνιγμοῦ διὰ τοῦ λιβαρωτοῦ τῶν ἐγκωμίων καὶ ἐπανελαμβάνοντο τὰ περιήρημα ἐκεῖνα φιλοφρονήματα τὰ διαμειβόμενα μεταξὺ τῶν ποιητῶν Vadius καὶ Trissotin εἰς τὴν γνωστὴν κωμωδίαν τοῦ Μολιέρου (τὰ ἀντέγραψεν ἐπὶ λέξει καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος εἰς τὴν ἰδικήν του κωμωδίαν «Ὁ ἄσωτος»), εἰς τὴν δευτέραν, διεσύρετο καὶ ὑνειδιζετο σκαιῶς, ὡς ὁ ἔσχατος τῶν φαυλοβίων.

Τὴν ἐπίσημον κριτικὴν, ὡς πρὸς τὴν ποίησιν, ἀντεροσώπευον οἱ Ἑλλανοδίκαι τοῦ ἔτησίου ποιητικοῦ μαγωνισμοῦ. Τῆς ἐπιτροπείας αὐτῶν προΐστατο ὁ κατὰ καιροὺς πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου, τὰ μέλη δὲ ὠρίζοντο ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκ καθηγητῶν, συνήθως μὲν τῆς φιλοσοφικῆς, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ τῶν ἄλλων σχολῶν. Καὶ ὅσάκις μὲν συνέπιπτε νὰ εἴναι εἰσηγηταὶ φιλόκαλοι καὶ φιλολογικῶς μορφωμένοι, ὡς ὁ Ραγκαβῆς ἢ ὁ Βερναρδάκης, μύσται οἱ ἴδιοι τῆς τέχνης, ἢ σοφοί, ὡς ὁ Κουμανούδης, ὁ Ἀφεντούλης καὶ ἔτι τις ἄλλος, ἢ κρίσις περιεῖχεν ὀρθὰς καὶ εὐφυεῖς παρατηρήσεις καὶ ὠφέλιμα διδάγματα. Ἐν ἐναντίᾳ μὲν περιπτώσει, ἢ ἐκθεσις τοῦ εἰσηγητοῦ ἦτο ξηρὰ καὶ δικαστικὴ ἀπόφασις, ἐκδιδομένη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ποιητικῶν κωδίκων τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ὀρατίου καὶ τοῦ Μποεαλώ. Ὅθεν καὶ ἡμεῖς οἱ τότε γράφοντες καὶ ληρωδοῦντες, ἀπηλλαγμένοι πάσης ἐπιτηρήσεως καὶ πάσης ὀδηγίας, ἠκολουθοῦμεν τὸν ὄλκον, τὸν ποῖον ἐχάραττον πρὸ ἡμῶν οἱ ἄλλοι, οἱ ὡς ἡγέται ἀγνωρίζομενοι ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ ὅλοι

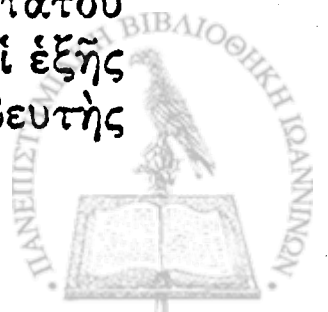
Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ζὰν Μωρεὰς

νά κηρύξω καὶ νά τονίσω πρὸς τιμὴν τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτήν. Τὸ αἶσθημα τῆς ἀμίλλης καί, ἀκόμη ὀλιγώτερον, ὁ ταπεινὸς φθόνος, δὲν ἴσχυον τότε νά ἐξωθοῦν τοὺς λόγῳ ἡλικίας εὐρισκομένους εἰς τὴν δευτέραν τάξιν εἰς ἀσέβειαν, φθάνουσιν καὶ μέχρις ἀνθρωποφαγίας καὶ νά ἐξομοιώνουν αὐτοὺς μὲ τοὺς Κανιβάλους τῆς Πολυνησίας, οἵτινες περιμένουν ἀνυπομόνως πότε νά δείξουν οἱ πρεσβύτεροί των σημεῖα ἐδυναμίας, διὰ νά ἐφορμήσουν κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς καταβροχθίσουν.

Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι νά ἀναλύσω αὐτὸ τὸ περιληπτικὸν «ἡμεῖς», τὸ ὁποῖον τόσον συχνὰ ὧδε ἀναφέρω. Λυποῦμαι διότι ἀναγκάζομαι νά καταγγείλω ἰστορικῶς εἰς τὸ σημερινὸν κοινὸν ὡς δράστας φλοτερῶν ὑπερρομαντικῶν στίχων τοὺς τότε ὀμηλικούς καὶ συναδέλφους, τανῦν δὲ σεβαστοὺς καὶ ἀξιοτίμους παρῆλικας συμπολίτας καὶ φίλους μου πάντοτε ἀγαπητούς, διαπρέποντας εἰς ἄλλα θετικώτερα στάδια τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας. Ἄλλ' ἔχω τὴν ὑποχρέωσιν ἅ τὸ πράξω, καθότι, βλέπων μετὰ δέους προσεγγίσουσιν ὀλονέν τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ὀφείλω νά λογορτήσω ἐνώπιον τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ καὶ διὰ τὰ ἄλλα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ νεανικά μου φιλολογικὰ ἀμαρτήματα, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην νά ἐξιλεωθῶ, ὀμοιογενῶν παρρησία καὶ τοὺς συνενόχους μου.

Λοικπὸν τὸν ἰδιαιτέρον μας φιλολογικὸν ὀμιλον, ἐπὶ οὗ εἶπα ἐν τοῖς προηγουμένοις, ἀπετέλουν, ἄλλῃ τῶν δύο τεθνεώτων μελῶν, τοῦ πολυχλαύστου ὀνόμου Παπαδιαμαντοπούλου, τοῦ δοξασθέντος ὑπὸ ἄλλο ὀνόματι Jean Moréas, καὶ τοῦ συμπαθεστάτου καὶ ἀλήστου μνήμης Κωνσταντίνου Ξένου καὶ οἱ ἐξῆς ἐπιζῶντες· ὁ Εὐγένιος Ζαλοκώστας, τέως πρεσβευτῆς

τῆς ἡμετέρας ἐν Βουλγαρία πρεσβείας καὶ εἶτα ἐν Ἰταλία, ὅστις ἐξ ὑποχρεώσεως πρὸς τὸ κλεινὸν φιλολογικὸν ὄνομα ὅπερ φέρει, ἤρχισε νὰ θύῃ ἐνωρὶς εἰς τὰς Μούσας, γράφων στίχους ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Φαίδων» ἐν ἀρχῇ καὶ ἔπειτα ὑπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα· ὁ Τιμολέων Ἡλιόπουλος, ὁ ἄρτι περιβληθεὶς τὴν βουλευτικὴν τήβεννον καὶ ἐναρμονίως συνδυάζων σήμερον τὴν θεραπείαν τῆς Θέμιδος μετὰ τῆς πολιτικῆς καὶ ὁ Νικόλαος Χατζίσκος, ὀλοσχερῶς κατόπιν ἀφοσιωθεὶς εἰς τὸ πράττειν τὰ κοινά, ἀνελθὼν ἐπαξίως καὶ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς, καὶ ὁ ὑποφαινόμενος, εἰς ἃν ἐπέκλωσεν ἡ μοῖρα νὰ μετατεθῶ κατόπιν εἰς τὸ πεζικόν, ἐγκαταλείψας τὴν διὰ τοῦ Πηγάσου ἱππηλασίαν, νὰ διατελῶ ἔκτοτε, παρὰ τὰ πρόθυρα ὅμως τῆς ἀποστρατείας τῶρα, ταπεινὸς τῶν γραμμάτων ἐργάτης*.

Τί ἔπραττεν ἡ ὁμάς αὐτὴ τῶν νέων τὸ εἶπα ἤδη. Ἐγραφε στίχους, στίχους ρομαντικούς, στίχους ἐρωτικούς φλογερούς, στίχους καταφερομένους ἀγρίως κατὰ τῆς μοίρας, ἀποπνέοντας ἀπογοήτευσιν καὶ ἀπαισιοδοξίαν, γεγραμμένους δὲ εἰς τὸ ἐπικράτουσιν τότε πομπῶδες καὶ περισσῶς περιπαθὲς ὕφος. Ἐκαστος ἔγραφε, κατὰ τὴν ἔμπνευσίν του, εἰς τὴν καθαρύουσαν ἢ τὴν δημώδη ἀδιαφόρως —διότι τότε εὐτυχῶς δὲν ὑπῆρχε γλωσσικὸν ζήτημα ἐπὶ τάπητος ἢ

* Ἐγράφοντο ταῦτα κατὰ τὸ ἔτος 1910—1911. Ἐκτοτε δυστυχῶς ἐξέλιπον τοῦ ζῆν δύο ἰκόμη, ὁ Εὐγένιος Ζαλοκώστας, ὅστις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐχρημάτισεν ἐπὶ τι διάστημα καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ ὁ Νικόλαος Χατζίσκος. Ἐγένετο δ' ἐν τῷ μεταξύ ὑπουργὸς ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ Τιμολέων Ἡλιόπουλος, εἶτα δὲ διωρίσθη καὶ διατελεῖ ἕως σήμερον καθηγητῆς τοῦ ποινικοῦ δικαίου εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον.

κἀν δὲν εἶχε προσλάβει τὴν σημερινὴν πικρόχολον ὀξύτητα—.” Ἐπειτα δὲ συνηντώμεθα καὶ ἀνεκοινοῦμεν εἰς ἀλλήλους τὰ πρόσφατα τῆς Μούσης μας προϊόντα, σχολιάζοντες καὶ κρίνοντες αὐτὰ ἀμοιβαίως, συνδιελεγόμεθα περὶ διαφόρων φιλολογικῶν ζητημάτων, περὶ τῶν ποιητῶν τῆς ἡμέρας ἢ τῶν ἀρχαιοτέρων, περὶ τῆς ἐργασίας των καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν ξένων φιλολογιῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἐτύγχανε ἕκαστος ἡμῶν νὰ ἔχη γνῶσιν. Ἐπλάττομεν σχέδια περὶ μελέτης τινὸς φιλολογικῆς, τὴν ὁποίαν ἐσκοπεύομεν νὰ ἀναγνώσωμεν εἰς τινὰ τῶν συλλόγων, τὸν «Παρνασσὸν» ἢ τὸν «Βύρωνα», τοῦ ὁποίου ἡμεθα μέλη, ἢ ὠνειροπολοῦμεν τὴν ὑπόθεσιν μακροῦ τινος ἐπικολυρικοῦ ποιήματος, ἴσως δὲ καὶ δράματος ἢ κωμωδίας διὰ τὸ ἀπώτερον μέλλον. Μᾶς ἐφαίδρυνε δὲ κάποτε καὶ ἡ ὄπτασία τῆς ἰδρύσεως νέου φιλολογικοῦ περιοδικοῦ, ὑπὸ τῆς ἰδιαίτερας ἡμῶν ὀμάδος ἐκδιδομένου καὶ ὀργάνου ἀποκλειστικοῦ τῆς ἰδικῆς μας πνευματικῆς ἐργασίας.

Τὸ συνηθέστερον ἐντευκτήριόν μας ἦτο ἡ κατοικία τοῦ Γιάγκου ἐν τῇ ὁδῷ Φιλοθέης. Ἡ ὄντως ἀρχοντικὴ εὐγένεια τοῦ οἴκου ἐκείνου, ἡ ἀποτυπουμένη εἰς τὸ πρᾶον καὶ μελίχιον ὕφος τοῦ Πατρὸς τοῦ νεαροῦ ποιητοῦ, ἀκεραίου λειτουργοῦ τῆς Θέμιδος, ἀντισταγγελέως, νομίζω, τότε ἀκόμη παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ, καὶ εἰς τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν ἀπροσποίητον ἀβρότητα καὶ φιλοφροσύνην τῆς οἰκοδεσποίνης, παρεῖχον συγκαταβατικὴν φιλοξενίαν εἰς τὰς πρόωρους ἀκαδημαϊκὰς συνελεύσεις μας. Καὶ ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη τὸ ἰδιαίτερον ἐκεῖνο γραφεῖον τοῦ Γιάγκου εἰς τὸν ἀνώτερον ὄροφον τῆς οἰκίας, ἐνθα ἔμενον πολλάκις ἐπὶ ὥραν, εἴτε μόνος μετ’ αὐτοῦ, εἴτε καὶ μετ’ ἄλλων ἐταίρων, καὶ τὸν ἤκουον νὰ ἀπαγγέλλῃ στίχους ἰδικούς του ἢ ξένους με ἓνα

ιδιάζοντα τόνον ἀπαγγελίας, ὅστις πιθανῶς νὰ μὴ ἦτο ἄμεμπτος τεχνικῶς, ἦτο ὅμως ἐκφραστικώτατος.

Ἄλλως τε ὁ Γιάγκος, μολονότι ἦτο ὁ νεώτερος, ἦτο ὅμως καὶ ὁ ζωηρότερος καὶ ὁ ἐνθουσιωδέστερος ὄλων. Ἦτο οὗτος τὸ κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, περὶ τὸ ὁποῖον συνεσπειροῦτο ἡ φιλικὴ ἡμῶν ὁμάς. Καθεὶς ἐξ ἡμῶν τῶν ἄλλων εἶχεν ἴσως καὶ κάποιαν ἰδιαιτέραν ἀσχολίαν, ἐνῶ αὐτὸς ἦτο παντελῶς ἐλεύθερος. Δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἂν ἐφοίτα τότε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον· πάντως ὅμως, καὶ ἂν ἦτο ἐγγεγραμμένος, ἦτο φοιτητὴς ἐπίτιμος, ὥστε ἀμέριμνος καὶ ἀπηλλαγμένος ἀπὸ πάσης ὑποχρεώσεως, ἀφωσιούτο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν θεραπείαν τῶν γραμμάτων, γράφων καὶ μελετῶν κατὰ προτίμησιν ἔργα ποιητικὰ ξένων καὶ ἡμετέρων συγγραφέων. Διότι ἦτο καὶ γλωσσομαθής· τὴν γαλλικὴν ἐγίνωσκεν ἔκτοτε ἀρκετά, καὶ πολλάκις τὸν ἤκουσα ἀπαγγέλλοντα στίχους γάλλων ποιητῶν· ἐσπούδαζε δὲ τότε καὶ τὴν γερμανικὴν ὑπὸ ἰδιαιτέρον διδάσκαλον καὶ τῇ ὁδηγίᾳ αὐτοῦ μετέφραζε ποιήματα γερμονικὰ τοῦ Γκαϊτε ἢ τοῦ Σίλλερ, μεταφράσας ἐπίσης καὶ ἐκδώσας μάλιστα τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ «Βερτέρου». Ὡστε ὑπὸ ἔποψιν φιλολογικὴν ἦτο ὁ περισσότερο ὄλων ἡμῶν τῶν ἄλλων κατηρτισμένος.

Ἦτο δὲ τὴν καρδίαν ἀγαθώτατος, φιλὸς ὄριστος, εὐλικρινέστατος, συμπαθῶς διακείμενος πρὸς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰ γράμματα, πρόθυμος νὰ φαίνεται εἰς αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν ὠφέλιμος. Μεταξὺ τῶν προστατευομένων του ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ εἷς περίεργος τύπος λογίου, μεσῆλιξ, Μικρασιάτης, ὀνόματι Χαλυβόπουλος (εἶχεν ἐξελληνίσει οὕτω πως τὸ ἀρχικόν του ἐπίθετον Τσαλίκουγλους), ἀδέξιός δὲ καὶ ἄτολμος καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις

κωφός. Ἐγραφε καὶ αὐτὸς στίχους μὲ εὐχέρειαν, ἀλλὰ στίχους, οἵτινες ἐτήρουν μὲν αὐστηρῶς τὸ μέτρον καὶ τὴν προσωδίαν καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν, πολλάκις ὁμως δὲν ἐσέβοντο τοὺς γραμματικούς καὶ τοὺς συντακτικούς κανόνας καὶ δὲν ἐφρόντιζον πάντοτε νὰ ἔχουν τὴν ἔννοιαν λογικὴν καὶ καταληπτὴν. Αὐτὸν τὸν ἰδιόρρυθμον ποιητὴν, ἀπορώτατον ἄλλως τε ὄντα, εἶχε κατορθώσει ὁ ἀγαθὸς Γιάγκος διὰ τῶν μέσων, τὰ ὁποῖα εἶχε πλησίον τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας —διότι ἦτο συγγενὴς τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, συγγάμβρου τοῦ πατρός του— νὰ τὸν διορίσῃ γραφέα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας.

Ἐγραφε καὶ ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ποιήματα τότε, ὅπως καὶ ἡμεῖς· ἡ κρίσις του εἶχε τὴν αὐτὴν πηγὴν καὶ τὴν αὐτὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν, ὁ ρυθμὸς δὲ καὶ αἱ ἰδέαι τῆς ἐνηρμονίζοντο μὲ τὸ γενικὸν περιβάλλον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἴσως ὑπῆρξα ἄγαν αὐστηρὸς ἀκουσίως μου εἰς τὰς προηγουμένας μου κρίσεις, γενικῶς ὡς πρὸς τὰ ποιητικὰ ἔργα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, κατακρίνων τὸν ἐπικρατοῦντα γενικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τάσιν, κρίνω ἐπάναγκες νὰ δηλώσω, ὅτι οὐδόλως θεωρῶ τὴν ποιητικὴν ὀλοκλήρου τῆς περὶ ἧς πρόκειται περιόδου ἀξίαν νὰ ριφθῆ εἰς τοὺς ἀποθέτας. Ἀπεναντίας φρονῶ, ὅτι πολλὰ ἔργα τῶν ἐπιφανεστέρων ποιητῶν τῶν τότε χρόνων, ἴδια ὅσα φαίνονται ἀπηλλαγμένα τῆς συμβατικῆς τεχνοτροπίας τῆς ἐποχῆς καὶ φέρουν ἐλαφρότερον τὸν τόνον τῆς ἐλεγειακῆς ἀπαισιοδοξίας, δύνανται νὰ τιμήσουν τὴν φιλολογίαν πάσης ἐποχῆς. Ἀλλὰ καὶ τινων ἐκ τῶν νεωτέρων αἱ ποιήσεις δύναμαι νὰ εἶπω σήμερον εὐσυνειδήτως, ὅτι δὲν ἦσαν πᾶσαι συλλήβδην ἀνάξιαι λόγου καὶ ἀπορ-

ριπτέαι, ἡδύνατο δὲ δι' αὐτάς εὐαρμόστως νὰ λεχθῆ ὁ στίχος τοῦ Προπερτίου·

Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mata plura.

Εἰδικῶς εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Γιάγκου Παπαδιαμαντιοπούλου διεκρίνετο ἔνωρις πνοὴ γενναιοτέρας πρωτοτυπίας, τάσις τις, ἀκόμη δειλὴ καὶ ἀμφίβολος νεωτερισμοῦ καὶ ποιά τις ἐπιμέλεια περὶ τὴν τόνωσιν καὶ τὴν σμίλευσιν τοῦ στίχου. Βεβαίως εἰς τὸν ἔφηβον Παπαδιαμαντόπουλον, τὸν στιχουργὸν τῶν νεανικῶν ποιημάτων καὶ εἰς τὸν κατόπι νεκρὸν ψάλτην τῶν «Τρυγόνων καὶ Ἐχιδνῶν» δὲν διαφαίνεται ἀκόμη ὁ Jean Moréas, ὁ ὄριμος ποιητής, ὅστις ἡδυνήθη ἔπειτα νὰ διανοίξῃ νέους φωτεινοὺς ὀρίζοντας εἰς τέχνην τόσον ἤδη προηγμένην καὶ νὰ προσθέσῃ νέας δάφνας εἰς τοὺς πλουσίους καὶ ἀειθαλεῖς δαφνῶνάς της· ἀλλὰ προσπάθειά τις σφρίγγους ζωογόνου σπαργᾶ ἔκτοτε ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν στίχων του.

Διὰ νὰ λάβουν δὲ οἱ ἀκροαταὶ μου σαφεστέραν περὶ αὐτῶν ιδέαν καὶ διὰ νὰ μορφώσουν μᾶλλον συγκριμένην γνώμην, ἃς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἀναγνώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.

Τοὺς στίχους τούτους παραλαμβάνω ἔκ τινων ποιημάτων του δημοσιευθέντων εἰς μίαν Ἀνθολογίαν, ἣτις ὑπὸ τὸν τίτλον «Παρνασσὸς» ἐξεδόθη ἐν ἔτει 1874 τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ ἐπιστάσιᾳ αὐτοῦ τοῦ Παπαδιαμαντιοπούλου ἐνταῦθα, περιλαβοῦσαν δὲ μετὰ τῶν κυριωτέρων ποιημάτων τῶν συγχρόνων ἐπιφανῶν ποιητῶν, καὶ τινων μάλιστα ἀνεκδότων, νομίζω, ἢ δυσσευρέτων ἔργων αὐτῶν, καὶ ποιητικὰ δοκίμια τῆς ἰδιαίτερας ἡμῶν φιλικῆς ομάδος, ἣτις τοιοῦτο-

τρόπως ἐλάμβανεν ἀφ' ἑαυτῆς τὸ εἰσιτήριο διὰ τὴν ἀθανασίαν.

Ἴδου ἓν ποίημα τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, ἐπιγραφόμενον «Πρὸς τὴν ἀηδόνα»·

«Πρὸς τὴν ἀηδόνα».

Ὅταν ψάλλῃς τὰ τόσα σου πάθη
ἐπιδένδρων τὰς νύκτας συσκίων,
εἰς τοῦ στήθους εἰσδύει τὰ βάθη,
μὲ μαγεύει τὸ ἄσμα τὸ θεῖον.

Ἀκροᾶται ἐν μέθῃ τὸ οὖς μου
τὴν γλυκεῖαν αὐτὴν ἁρμονίαν
καὶ ἀκούω ταχεῖς τοὺς παλμούς μου
καὶ σκιρτῶσαν ἐντὸς τὴν καρδίαν.

Εἰς τὰ χεῖλη μου μὲν ἡ πνοή μου,
εἰς ἀγνώστους ἀφήνομ' ἐκστάσεις
καὶ σιγὰ ψιθυρίζ' ἡ ψυχὴ μου
τὰς ὠραίας ἐκεῖνας ἐκφράσεις.

Ἄλλ' ἐξαίφνης τριγμός τις, ἐν βῆμα,
ἢ ἡ σαύρα τοὺς θάμνους περῶσα,
τῶν ἄσμάτων σου θραύει τὸ νῆμα
καὶ πετᾶς εἰς τοὺς κλάδους σιγῶσα.

Διατί ὁ φλογώδης λυγμός σου;
διατί τὸ θερμὸν στέναγμά σου;
εἶναι κρᾶμα πυρός, πάθους, δρόσου
τὰ ὠραῖα, πτηνόν, ἄσματά σου.

Τοῦ ζεφύρου τὸ πνεῦμα συρίζον
εἰς τὰς πεύκας ἐκεῖ τὰς πρασίνας,
ἢ ὁ ρύαξ ἡρέμα φλοισβίζων
τοὺς ψαλμούς σου σ' ἐδίδαξ' ἐκείνους;

Μὴ ὁ δόναξ πενθίμως στενάζων;
μὴ τὸ ρεῖθρον γοργὸν καταβαῖνον
καὶ εἰς βάραθρα μαῦρα παφλάζον
καὶ τὰς πέτρας τῶν βράχων κοιλα νον

Ὁ αὐλὸς τῶν πτωχῶν μας ποιμένων,
χαιρετῶν τοῦ ἡλίου τὸν δίσκον,
ἢ τοῦ πόντου τὸ κῦμ' ἀφρισμένον
κ' εἰς τὴν ἄμμον μὲ ψίθυρον θνησκον;

Ὅχι, ὄχι! τοῦ πάθους ἡ δίνη
τὰ λεπτά σου διήνοιξε χεῖλη
καὶ σ' ἐνέπνευσε πρώτη ἐκείνη.....
Ἡ ὀδύνη σ' ἐδίδαξε, φίλη!

Ἴδου ἓν ποιημάτιον ἐπιγραφόμενον «Πρὸ τῆς ἐστίας», μὲ περισσὴν δόσιν μελαγχολίας, προερχομένης ἐκ τῆς ποιητικῆς ἀποθήκης τοῦ Παπαρηγόπουλου:

Πρὸ τῆς ἐστίας.

Χειμῶνος μεσονύκτιον· καθὼς ἀστὴρ διάπτων,
σχίζει τὰ νέφη μου ἀκτὶς εὐδαίμονος ὀνείρου.
Συρίζει ἔξω ὁ βορρᾶς καὶ ἐκ διαλειμμάτων
σταγῶν βροχῆς ἀκούεται ἐπὶ τοῦ παραθύρου.

Ἐδῶ παρὰ τὴν τρέμουσαν τῆς πεύκης λάμπιν μόνος
φέρω τὸ βλέμμα νωχελὲς εἰς ἄμορφον βιβλίον
κ' εὐρίσκω εἰς τὰ χρονικὰ ἐκλείψαντος αἰῶνος
τοὺς ἔρωτας τῶν ἵπποτῶν, τὰς μάχας τῶν ἀνδρείων.

Ἄλλ' αἴφνης ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐκπίπτει τὸ βιβλίον·
εἰρωνικὸν μεϊδίαμα τὸ χεῖλός μου στολίζει
κ' εἰς ὥρας ἄλλης ἐποχῆς, παρωχημένον βίον,
περιπαθῆς ἀνάμνησις τὸ πνεῦμά μου βυθίζει.

“Όταν φθαρῆ τηκόμενον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου,
ὅταν δὲν ἔχῃς δύναμιν, καρδίαν ν’ ἀγαπήσῃς
καὶ φέρῃς νέος τὰς γραμμάς ἐπὶ νεκροῦ μετώπου,
τί ἔχει ὁ ἀπόμαχος;—”ὦ! μόνον ἀναμνήσεις!

Ὡς δεῖγμα τῆς μεταφραστικῆς ἰκανότητος τοῦ
ποιητοῦ θὰ ἀναφέρω καὶ τὸ ἐξῆς ποίημά του, γραφέν
κατ’ ἀπομίμησιν τοῦ Γάλλου ποιητοῦ Henri Murger.

Τὸ ποίημα ἐπιγράφεται «Τὸ τραγοῦδι τοῦ ἀπηλ-
πισμένου».

Τὸ τραγοῦδι τοῦ ἀπηλπισμένου.

Ποῖος τῆς καλύβης μας κτυπάει τὴ θύρα
μὲς στὸ μεσάνυχτο τὸ σκοτεινὸ;

—Διωγμένος ἔρχομαι ἀπὸ τὴ μοῖρα,
δὸς μου ἓνα σκέπασμα νὰ κοιμηθῶ.

—Τ’ ὄνομα;—“Ἀνοιξε, στρώνεται χιόνι.”

—Τ’ ὄνομα;—“Ἀνοιξε! κρύος βορηᾶς
τὰ δένδρ’ ἀρχίνησε νὰ ξερριζώνῃ
μέσ’ στὸ θαμνότοπο τῆς ρεματιᾶς.

Τρέμουν καὶ κόβονται τὰ γόνατά μου,
κτυποῦν τὰ δόντιά μου στὴν παγωνιά,
σφυρίζ’ ὁ ἄνεμος μέσ’ στὰ μαλλιά μου....
ἄνοιξ’, ἀδελφι μου, λίγη φωτιά!.....

Βροντάει τὸ σύννεφο, τ’ ἀκουσες;—Στάσου!

—“Ἀνοιξε, ἀδελφι μου!.... πεινῶ, πεινῶ!

Βροντάει τὸ σύννεφο.—Πὲς τ’ ὄνομά σου.

—Πῶς κλαίει ὁ κόρακας μέσ’ στὸ βουνό!

Τῆς δόξας τ’ ἀχραντο εἶμαι τ’ ἀστέρι,
στά κρύα μνήματα χύνω ζωή.

—Στὰ κρύα μνήματα φυτρών’ ἡ φτέρη,
τὸ πετροσκύληκο βρῖσκει τροφή.

- "Ανοιξε! ὁ ἔρωτας εἶμαι κ' ἡ νειότη,
στολίζουν τ' ἄνθη μου τὸν οὐρανό.
— Φύγ', ἔρωτ' ἄπιστε, σκληρέ, προδότη,
γι' αὐτὴν ποὺ μ' ἄφησε τώρα θρηνηῶ.
- Εἶμαι ἡ ποίησις κ' ἔχω τραγούδια·
Μὲ διώχνουν· ἀνοιξε! — "Αχ! ποιά καρδιά
στὴ μαύρη λύρα της πλέκει λουλούδια,
ἂν ἐκρυστάλλωσε καὶ δὲν κτυπᾷ;
- Στὸν πλοῦτο ἀνοιξε τὴν ἀγκαλιά σου,
κι' αὐτὴ ποὺ σ' ἄφησε, ἐρωτικὴ
θαλθῆ ἀγκαλιάζοντας τὰ γόνατά σου....
— Θαλθῆ ἡ ἀγάπη μου; θαλθῆ κι' αὐτὴ;
- 'Ακοῦς; στὰ μνήματα φουσᾷ τ' ἀγέρι
καὶ κλαίει στὰ φύλλα της ἡ μαύρ' ἰτιά,
φωνάζει ὁ κόρακας, σβύνει τ' ἀστέρι,
γιατ' εἶν' ὁ θάνατος ὅπου κτυπᾷ
- "Ἐλα στὸ στῆθός μου νὰ σὲ ζεστάνω,
ἔλα στὸ στῆθός μου τὸ φλογερό,
νὰ χύσης βάλσαμο· "Αχ! ν' ἀποθάνω
εἶναι τὸ χάρισμα ὅπου ζητῶ!
- Θολὸς κι' ἀνέλπιδος στὸν κόσμον ἐπάνω,
εἶπα στὰ χέρια σου νὰ βρῶ ἡσυχιά,
δὲν φταίω ὁ ἄμοιρος· ἄχ! τί νὰ κάνω,
πατέρα; μοῦ ἔλειπ' ἡ παλληκαριά.
- Σκοτάδι ἀφώτιστο, ἀνατριχίλα....
Περνοῦν σὰν σύννεφα μαῦρες σκιές.
Ποῦ πᾶμε, γέρο μου; ἄ! τί μαυρίλα!....
Στενάζει ὁ ἄνεμος μέσ' στῆς ἰτιές!
- Παγώνω!.... ἄχ! ἄφησε τὸ σύντροφό μου
τὸ γέρο σκύλο μου, τὸ μοναχό,
ν' ἀκούσῃ κλάματα τὸ μάρμαρό μου,
νὰ ἰδῆ τὸ χῶμά μου δάκρυ πικρό.

Ἄλλὰ καὶ τὴν χορδὴν τοῦ ἔρωτος ἔκρουσεν ἡ νεα-
ικὴ μοῦσα τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου μὲ περισσὴν
ολόγα καὶ περιπάθειαν. Σποράδην εἰς τὰς ποιήσεις του
ἐπαντοῦν πολλαὶ ἀναμνήσεις καὶ ὄρμαὶ καὶ ἐκδη-
ώσεις ζέοντος ἐρωτικοῦ πάθους.

Ἀποσπῶ μερικὰς στροφάς του ἐκ τοῦ ποιήματός
του «Ὁ χειμῶν».

Ὁ χειμῶν.

ὦ Λεονώρα! ρεμβὸς πρὸ τῆς ἐστίας,
τοῦ νέου βίου τὴν πληξίν λησμονῶ
κ' εἰς παρελθούσας στιγμὰς εὐδαιμονίας
τὴν τεθραυσμένην καρδίαν μου πλανῶ.

Ἐκεῖ σ' εὐρίσκω εἰς θείας ἀναμνήσεις.
τὸ παρελθόν μου, φεῦ, γίνεται παρὸν
καὶ περιμένω τὸ χεῖλος νὰ ἐγγίσης
εἰς τὸ φλεγμαῖνόν μου χεῖλος φλογερόν.

Καὶ ἂν ὁ ὕπνος τὸν πέπλον του ἐκτείνῃ,
ἐνῶ συρίζει τὸ πνεῦμα τοῦ βορρᾶ,
καὶ τὰς βροντάς του τὸ σύννεφον ἐκχύνη,
εἰς τοῦ ὄνειρου σὲ βλέπω τὰ πτερά.

Τὸ ἀνωτέρω γυναικεῖον ὄνομα ἀπαντῶ συνδυα-
σμένον μὲ ἕτερον ὄνομα ἐπίσης ξενικὸν εἰς ἄλλο ποίημά
του, γεμᾶτον καὶ αὐτὸ ἀπὸ ἀθυμίαν ρομαντικὴν, ἔνθα
ὁ ποιητὴς ἐμφανίζεται ὡς τις ἀπογοητευμένος Δὸν
Ζουάν. Ἀποτεινόμενος πρὸς τινὰ φίλον του, λέγει·

Τοῦ ἔρωτος σὺ μοὶ ζητεῖς νὰ κλαύσω τὴν κηδεῖαν ;
Πολλῶν ἐρώτων ἐκλαυσα κηδεῖας πρὸ πολλοῦ.
Καὶ πρὸ πολλοῦ ἐκήδευσα τὴν μαύρην μου καρδίαν....

Σημειωτέον, ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν εἶχεν ἀκόμη συμπληρώσει τὸ εἰκοστὸν ἔτος ὅτε ἐτέλεσεν, ὡς βεβαιοῖ, αὐτὸ τὸ πένθιμον καθῆκον. Εὐτυχῶς δι' αὐτὸν καὶ τὴν τέχνην του ὁ θάνατος τῆς καρδίας του ὑπῆρξεν ἀπλῆ νεκροφάνεια. Ἐν τούτοις ποιεῖται ὁμολογίαν πίστεως πρὸς τὸν ὕλισμόν·

Καὶ ἔκτοτε ἐμίσησα τὴν χίμαιραν τὴν πρώτην.
Καὶ μ' εἶπεν ἡ καρδία μου: μακρὰν ὁ διωγμός!
Καὶ μ' εἶδεν εἰς τὰς τάξεις του αὐθάδη στρατιώτην
ὁ μέγας τοῦ αἰῶνός μας προστάτης ὕλισμός.

Τὸ ποιητικὸν ἠφαιστειν ὅμως, ἀπὸ τοῦ ὁποίου μέλλουν βραδύτερον νὰ ἀναπηδήσουν τόσαι ζωηραὶ λάμπεις, κοχλάζει ἔκτοτε εἰς τὴν ψυχὴν του· καὶ λέγει πρὸς τὸν φίλον του.

Ἐλθέ καὶ θεὸς τὴν χεῖρά σου ἐδῶ εἰς τὴν καρδίαν,
ἐδῶ, ὅπου τοῦ στήθους μου χαλκεύει τοὺς παλμούς
ὁ πόθος καὶ ἡ ποίησις, ν' ἀκούσης τριχυμίαν,
τοὺς κεραυνοὺς τῶν σκέψεων, παθῶν κλυδωνισμούς.

Ἡ Μάρθα καὶ ἡ Λεονώρα, αὐταὶ ὑποθέτω, ὅτι εἶναι ἀμφοτέραι ἐρωμέναι, ἴσως κατὰ φαντασίαν μόνον, τοῦ ποιητοῦ κατὰ τὴν ἔφηβον αὐτοῦ ἡλικίαν· ἴσως μάλιστα καὶ σύγχρονοι, διότι, ὡς γνωστόν, εἰς αὐτὴν τὴν ἡλικίαν εἶνέ τι σύνηθες καὶ θεμιτὸν ἢ νοερὰ πολυγαμία. Πιθανώτατα ἢ μία ἐξ αὐτῶν νὰ εἶναι ἡ ἐρωμένη, τὴν ὁποίαν ἔψαλλεν ὁ νεαρώτατος ποιητὴς καὶ αὐτὸς τοὺς πρώτους καὶ ἀδοκίμους στίχους του. Εἰς τὴν ποιητικὴν του φρασεολογίαν ἡ ἐρωμένη αὕτη φέρει τὸ ποιητικὸν ὄνομα «κόρη τοῦ βορρᾶ»· ἀλλ' εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀνῆκεν εἰς θίασόν τινα Γερμανίδων

ἢ Βοημίδων ἀοιδῶν, αἵτινες ἔψαλλον καθ' ἑσπέραν εἰς τὸ περιύμνητον παριλίσιον Ἄντρον τῶν Νυμφῶν καὶ ἐκκλοῦντο ἀθροιστικῶς πᾶσαι μὲ τὸ ὄνομα Τοῦμπλα ι. Οὕτω πως τὰς εἶχεν ἀποκαλέσει τὸ κοινὸν ἐκ τοῦ ἐπῳδοῦ τοῦ ἐν χορῷ ψαλλομένου παρ' αὐτῶν, ἄσματος, συνισταμένου εἰς τοὺς φθόγγους· «Τοῦμπλα, τοῦμπλα, ι ρ ἄ λ ἄ ρ ἄ, λ ἄ ρ ἄ.»

Ὁ ὠδικὸς αὐτὸς θίασος τῶν Τουμπλῶν ὑπῆρξε ἐκ πρώτον, οὕτως εἰπεῖν, κύνταρον γῶν κατόπιν πολλαπλασιασθέντων ἐν Ἀθήναις θερινῶν ὑπαιθρίων θεαμάτων, θαμῶν δὲ αὐτοῦ τακτικὸς ἐχρημάτισε καὶ ὁ ποιητὴς μας, ἂν καὶ μὴ ἀκόμη τότε ἐντελῶς χειραφετημένος ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ θέαμα ἦτο πρωτοφανὲς διὰ τὴν πολὺ ὀλιγαρκῆ ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν τῶν χρόνων ἐκείνων, νεώτατοι καὶ πρεσβύτατοι ἠμιλλῶντο περὶ τὸν ἐνθουσιασμόν. Φυσικὸν δὲ ἦτο νὰ τρωθῇ ἐκ τοῦ κάλλους καὶ ἐκ τοῦ ἄσματος αὐτῶν τῶν Σειρήνων ὁ μόλις ἠβάσκων αἰσθηματίας ποιητὴς, ἀφοῦ μνημονεύεται, ὅτι ἐτρώθη ἐπίσης, καὶ μάλιστα δεινῶς, καὶ ὁ πασίγνωστος εἰς τὴν προηγουμένην γενεάν, ἀρκετὰ δὲ προβεβηκὸς καὶ τότε τὴν ἡλικίαν τηλεβόας καὶ κέρτομος δικηγόρος Στεφανίδης. Ὁ γεροντικὸς ἔρωσ αὐτοῦ μάλιστα εἶχε τοιοῦτους παροξυσμούς, ὥστε ἐπροκάλει συχνὰ ἐκεῖ πέραν ἰλαρὰ καὶ θορυβώδη παρατράγωδα, καὶ ἄσματα σατυρικὰ ἐψάλλοντο διακωμωδοῦντα αὐτόν. Ἦσαν δὲ τότε τόσον σκαιὰ ἀκόμη τὰ ἦθη τοῦ κοινοῦ, ὥστε ἡ ἀστυνομία ἔκρινεν ἐπάναγκες νὰ συνοδεύῃ τὰς Βοημίδας ἀοιδούς, ὅτε ἐπανεκάμπτον μετὰ τὸ πέρασ τῆς παραστάσεως ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰλισοῦ εἰς τὸ ἐν τῇ πόλει κατάλυμά των, δι' ἀποσπάσματος ἐφίππου χωροφυλακῆς, ἐκ φόβου μήπως ὁ πολὺς ἐρωτικὸς ἐν-

θουσιασμός τῶν λατρευτῶν αὐτῶν ἀπολήξῃ εἰς νεωτέραν γινὰ ἀρπαγὴν τῶν Σαβίνων. Δὲν ἦτο δὲ πάντῃ ἀδικαιολόγητος ὁ τοιοῦτος φόβος, ἀφοῦ πρόσφατον ἀκόμη τότε ἦτο τὸ γεγονὸς τῆς ἀρπαγῆς μιᾶς χορευτρίας τοῦ σχοινοβατικῆς θιάσου Σουλιέ ὑπὸ ὀμάδος ἀρειμανίων ὑπαξιωματικῶν, πράξεως βαρβάρου προσκαλεσάσης τὴν αὐστηρὰν διπλωματικὴν ἐπέμβασιν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν καταβολὴν γενναίου ποσοῦ παρὰ τοῦ ἀτυχοῦς ἑλληνικοῦ Δημοσίου πρὸς ἀποζημίωσιν τῆς παθούσης καὶ τοῦ θιασάρχου.

Ἐν τῶν πολὺ πεζῶν τούτων πλασμάτων ἦτο ἡ «κόρη τοῦ βορρά», διὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἀλησμόνητος φίλος μας ἤκουσε τόσα σκώμματα παρὰ τῶν συνιρόφων του. Ἀλλὰ τὰ ἰδεώδη πλάσματα τῶν ποιητῶν διαφέρουν τόσον πολὺ συνήθως ἀπὸ τῆς πραγματικότητος, ἐξ ἧς ἐλήφθη τὸ ὑπόδειγμα! Τίς γινώσκει σήμερον ὁποία πραγματικῶς ὑπῆρξεν ἐν τῇ ζωῇ ἡ Βεατρίκη Πορτινάρη τοῦ Δάντου καὶ ἡ Madonna Laura τοῦ Πετράρχου; Ἀλλὰ καὶ ἡ ἡρώτις τοῦ Wilhelm Meister τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Γκαϊτε, ἡ διὰ τῆς μουσικῆς ἔτι μᾶλλον γνωστὴ κατασιᾶσα Μινιὼν, ὡς ἔτυχέ ποτε νὰ ἀναγνώσω, ἐγεννήθη ἐκ τῆς γνωριμίας τοῦ ποιητοῦ τοῦ «Φάουστ» κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν μετὰ τινος νεάνιδος, προερχομένης ἐκ τῆς γαλλικῆς Ἑλβετίας, ἣτις ὠνομάζετο Αἰκατερίνη καὶ ἦτο θυγάτηρ ὑποχονδριακοῦ καὶ φρενοπαθοῦς σχεδὸν ἱατροῦ, ὀνόματι Zimmermann, ἀπέθανε δὲ ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ, χωρὶς ποτε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν χώραν, ἐνθα «θάλλει ἡ πορτοκαλλέα».

* * *

Τὸ ἔτος ἐκεῖνο τῆς γνωριμίας μου μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ Γιάγκου καὶ τῶν ἐν μούσαις λοιπῶν ἐταίρων ὑπῆρξε κρίσιμον διὰ τὴν φιλολογίαν μας, καθότι συνέβη τότε γεγονὸς ὄχι καθ' ἑαυτὸ σπουδαῖον, ἀλλὰ σχὸν σημαντικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν φορὰν τῆς πνευματικῆς ἐργασίας, ἴσως δὲ καὶ εἰς τὰς ἡμετέρας τύχας.

Ἐπέκειτο ὁ ἐτήσιος ποιητικὸς διαγωνισμὸς, ὅστις μεικτὸς ὦν πρότερον (περιλαμβάνων δηλαδὴ καὶ τὰ τρία εἶδη τῆς ποιήσεως, τὸ λυρικόν, τὸ ἐπικόν καὶ τὸ δραματικόν), ὠρίσθη τότε δι' ἀποφάσεως τῆς Συγκλήτου νὰ τελεῖται τοῦ λοιποῦ ἀπλοῦς, εἰς ἓν μόνον εἶδος ἐκ περιτροπῆς κατ' ἔτος. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν τοῦ ἔτους 1873 ἔμελλε νὰ εἶναι μόνον λυρικός, ὅλοι δὲ οἱ γράφοντες τότε στίχους, καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτοῖς, ἠτοιμάσθημεν νὰ μετὰσχωμεν αὐτοῦ. Ἐπρόκειτο ναὶ μὲν περὶ τοῦ χιλιοδράχμου βραβεῖου, πολυτίμου ὄχι μόνον τότε, ὅτε τὸ ποσὸν αὐτὸ ἀντεπροσώπευε μεγαλυτέραν ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τὰ πτωχὰ ποιητικὰ βαλάντια· ἐπρόκειτο ὅμως ἐνταυτῶ καὶ περὶ τῆς δόξης καὶ τῆς φήμης. Καὶ ἂν ἔτι δὲν ἤθελε κερδήσει τις ἐξ ἡμῶν τὸν στέφανον τῆς δάφνης, ἦτο μικρὸν τάχα τὸ εὐτύχημα τοῦ νὰ λάβῃ τὸν πρῶτον ἢ καὶ τὸν δεύτερον ἔστω ἔπαινον καὶ νὰ ἀκούσῃ τὸ ὄνομά του χειροκροτούμενον καὶ διαλαλούμενον ὑπὸ τῆς φήμης;

Ὅθεν αἱ συλλογαί μας, τῶν ὁποίων ἐκάστη ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖται ἐκ λυρικῶν ποιημάτων ἀνεκδότων, ἀριθμούντων ἐν συνόλῳ στίχους οὐχὶ ἐλάσσονας τῶν 500, καθαρογραφεῖσαι, παρεδόθησαν ἐγκαίρως εἰς τὸ γραφεῖον τῆς πρυτανείας τοῦ Πανεπιστημίου, ἐναγωνίως δὲ ἀνεμένομεν πάντες τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Ἡ ἰδική μου συλλογὴ ἔφερε

Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ζὰν Μωρεὰς

τὸν τίτλον «Ἀνατολή», ὄνομα ἀστρονομικόν, ἀποτελοῦν τὴν φυσικὴν συνέχειαν τοῦ «Λυκαυγοῦς», τῆς πρώτης μου συλλογῆς. Πῶς ἐτιτλοφοροῦντο αἱ συλλογαὶ τῶν φίλων μου, δὲν ἐνθυμοῦμαι. Βεβαίως ὅμως τὸν τίτλον «Τρυγόνες καὶ Ἐχιδναί» δὲν ἔφερεν ἡ ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν διαγωνισμόν συλλογὴ τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, διότι ὁ τίτλος αὐτὸς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ εἰσηγητοῦ κατάλογον. Ὑποθέτω, ὅτι τὸν περίεργον αὐτὸν τύπον, περίεργον καὶ δι' ἐκείνην ἀκόμη τὴν ἐποχὴν τῆς παραδοξολογίας καὶ τῶν ἐξεζητημένων ἀντιθέσεων, ἐπενόησεν ὁ ποιητῆς βραδύτερον, ὅτε ἐξέδωκε τὴν συλλογὴν του, εἰς τὴν ὁποίαν περιέλαβε παλαιότερους καὶ νεωτέρους στίχους του.

Ἄπροσδόκητος ὅμως θύελλα εἶμαρτο νὰ συμπαρσύρῃ τὰ φιλόδοξα ὄνειρα καὶ ἡμῶν καὶ ἄλλων πολλῶν Ἡδὴ ἀπὸ ἡμερῶν ἀόριστοι ψίθυροι εἰς τὰ παρασκήνια προανήγγελλον εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους, ὅτι οἱ κριταὶ ἀπαυδήσαντες ἐκ τῶν ἱερεμιάδων τῶν λυρικῶν ποιητῶν, ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ δώσουν ἕν καλὸν μάθημα εἰς αὐτούς, νὰ τοὺς ἀναθεματίσουν καὶ νὰ καταλύσουν τὸ κράτος των, ἔστω καὶ διὰ πραξικόπηματος. Καὶ τὸ πραξικόπημα συνετελέσθη τῷ ὄντι τὴν Κυριακὴν 12 Μαΐου 1873, καθ' ἣν ἀνεγνώσθη ἡ ἐκθεσις τῆς κρίσεως ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πανεπιστημίου, ὡς συνήθως. Θὰ ἀπορήσεν δὲ οὐκ ὀλίγον ὅσοι δὲν γνωρίζουν τὰ τότε γενόμενα, μανθάνοντες, ὅτι ὁ πρωταγωνιστήσας εἰς τὸ τολμηρὸν ἐκεῖνο καὶ ἀντικρυς ἐπαναστατικὸν διάβημα πρὸς κατάλυσιν ἐνὸς παγιωμένου καθεστῶτος, ἦτο ὁ σημερινὸς ἄκρος ἀρχιερεὺς τῶν συντηρητικῶν ἰδεῶν ἐν τε τῇ γλώσσῃ καὶ τῇ τέχνῃ, ὁ γηραιὸς καὶ αἰμνηστός καθηγητῆς

Μιστριώτης, συνεργούς ἔχων καὶ δύο ἄλλους ἑλλα-
νοδίκας συναδέλφους του, τὸν Εὐθύμιον Καστόρχην,
ἀντιπρύτανιν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καὶ τὸν Στέφανον
Κουμανούδην. Ἡ μεγάλη αἴθουσα τῶν τελετῶν ἔβριθεν
ἀκροατῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων εὕρισκετο ἐν ὀλο-
μελείᾳ καὶ ὁ ἰδιαίτερος ἡμῶν φιλικὸς ὄμιλος, παρί-
σταντο δὲ καὶ πάντες οἱ ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἰδιαι-
τέρως ἐνθυμοῦμαι ἐνθρονισμένην εἰς μίαν τῶν ἑκατέ-
ρωθεν στοῶν τῆς αἰθούσης τὴν μόνην τότε ποιή-
τριαν, ἀρκετὰ ὄριμον καὶ ἀρκετὰ εὐσαρκον δεσποινί-
δα, μακαρίτιδα Φωτεινὴν Οἰκονομίδου. Ὁ εἰση-
γητῆς Γ. Μιστριώτης ἤρχισεν ἀναγινώσκων τὴν ἔκ-
θεσίν του, συντεταγμένην εἰς τὸ μεγαληγόρον καὶ
αὐστηρῶς ἀρχαιοπρεπὲς ὕφος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέ-
καθεν παρέμεινε πιστός.

Τριάκοντα καὶ πέντε συλλογαὶ εἶχον ἐν συνόλῳ
ὑποβληθῆ· ἐκ τούτων τέσσαρες ἀπεκλείσθησαν ὡς μὴ
καθαρῶς λυρικάι, ἐκ δὲ τῶν ὑπολειφθεισῶν, τριάκοντα
καὶ μιᾶς, ὀκτὼ μόνον ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, αἱ δὲ
λοιπαί, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ αἱ ἰδικαί μας,
ἐρρίφθησαν ἀνηλεῶς, φεῦ, εἰς τὸ βάραθρον τῆς κατα-
δίκης! Μόνη ἡ συλλογὴ τοῦ Ξένου ὑπὸ τὸν τίτλον
«Φύλλα», διεσώθη καταταχθεῖσα μεταξύ τῶν σχετι-
κῶς καλυτέρων καὶ τυχοῦσα εὐφήμου μνείας.

Ὁ εἰσηγητῆς ὑπῆρξεν ἀμείλικτος εἰς τὴν ἐπί-
θεσίν του κατὰ τῶν στιχουργῶν τῆς ρομαντικῆς θρη-
νωδίας.

«Οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι
ἀσθενεῖς, ἔλεγε, τὰ αἰσθήματα μελαγχολικὰ καὶ ἀπαίσια,
ἡ ψυχὴ βαρυθυμοῦσα καὶ ἀπελπισ· τὸ πλεῖστον τῶν λυρικῶν
φθόγγων ὑποδεικνύει ἀνθρώπους ἐπιθανάτους καὶ μόνον
ὁ Χάρων περιμένει οὐρίον τὸν ἄνεμον»

(ἀλλ' ἄρα γε, ἐρωτῶ ἐγὼ εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι ὁ Χάρων ἐφαρμόζει τὴν ἰστιοπλοῖαν εἰς τὸ καταχθόνιον ἔργον του;)

«Ἰνα τοὺς τυμβογέροντας νέους διαπορθμεύσῃ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἀχέροντος;... Πανταχοῦ μελαγχολία, πανταχοῦ δάκρυα καὶ στόνοι, πανταχοῦ βαρυθυμούντων ὀλολυγμοί... Καθόλου εἰπεῖν ὁ ὄλος ἀγὼν κατὰ τὸ πλεῖστον οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ἢ μία ἐρωτικὴ ἐλεγεία κατὰ τοὺς τύπους, καθ' οὓς ἐν βορειοτέροις κλίμασι διεμορφώθη».

Τὸ κατηγορητήριον δὲ ἀπέληγεν εἰς μίαν ἀπειλήν.

«Ἐπειδὴ, ἔλεγε, πολλάκις ἐκ τῶν κριτῶν ἐδόθησαν τοιαῦται συμβουλαί, αἵτινες ὑπὸ τῶν ἀγωνιζομένων οὐδόλως ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν καὶ ἐπειδὴ ἢ τῶν κριτῶν ὑπομονὴ ἐξηντλήθη, ἴσως μετ' οὐ πολὺ οἱ Ἐχέμβροτοι τῶν ἐρωτικῶν ἐλέγων εὕρωσι κεκλεισμένον τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς σταδιοδρομίας».

Ἐν τέλει ὁ εἰσηγητὴς ἀνήγγειλεν ὅτι

«καίτοι κατὰ τὸ μέτρον τῆς δικαίας αὐστηρότητος εἰς οὐδένα ἔπρεπε νὰ ἀπονεμηθῇ τὸ ἄθλον, διὰ νὰ μὴ ἀποθαρρυνθῇ ἡ λυρική ποίησις, ἐδίχαζε τὸ βραβεῖον καὶ ἀπένειμεν αὐτὸ ἐξ ἴσου εἰς τὰς δύο πρωτεύουσας, κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτῶν, συλλογὰς, ἐξ ὧν ἡ πρώτη ἔφερε τὸν τίτλον· «Ἡ φωνὴ τῆς καρδιάς μου» καὶ ἡ δευτέρα τὸν τίτλον· «Δάκρυα».

Ἡ Ολιψίς, ἢ ἀπογοήτευσίς μᾶλλον, ἡμῶν τῶν ἠττηθέντων ὑπῆρξε μεγάλη, ἀλλ' ἔτι μείζων ὑπῆρξεν ἢ ἐκπληξίς, ὅτε, ἀποσφραγισθέντος τοῦ δελτίου, ἀνηγγέλθη ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως τὸ ὄνομα τῶν βραβευθέντων ποιητῶν. Ὁ πρῶτος ἦτο ὁ Δημήτριος Καμπούρογλου, νεαρώτατος καὶ σχεδὸν ἀκόμη ἄγνωστος εἰς τὸν κόσμον τῶν γραμμάτων. Οἱ φίλοι του τὸν ἀπή-

γαγον ἐν θριάμβῳ, φέροντα τὴν ποθητὴν δάφνην καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ χρηματικοῦ βραβείου, ἡμεῖς δὲ ἀπεσύρθημεν περίλυποι καὶ κατησχυμμένοι. Οὐκ ὀλίγον δὲ ἐδυσφόρουν καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ μᾶλλον γνωστοὶ καὶ διακεκριμένοι ἐν τῇ ποιήσει, διότι αἱ υποβληθεῖσαι εἰς τὸν διαγωνισμὸν δύο ἐκ τῶν κορυφαίων, τοῦ Βασιλειάδου καὶ τοῦ Ἰωάννου Καμπούρογλου, ποιητικαὶ συλλογαί, ἡ μὲν τοῦ πρώτου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπεα πτερόεντα», ἡ δὲ τοῦ δευτέρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Πατρίς, νεότης», ἀπλῶς ἐπηνέθησαν. Νομίζω μάλιστα, ὅτι οὔτε κἂν ἀπεσφραγίσθη τὸ ὄνομά των, τὸ ὁποῖον ἐγνώσθη κατόπιν ἐξωδίκως.

Οἱ γογγυσμοὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῆς ἐπομένης. Κατηγοροῦνται οἱ κριταὶ διὰ τὴν αὐστηρότητα των, κατηγορεῖτο ἰδιαιτέρως ὁ εἰσηγητὴς διὰ τοὺς πικροὺς λόγους του, ἐπεκρίνοντο δὲ σφόδρα τὰ προτιμηθέντα ἔργα. Ἐκ δικαιοσύνης ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ ἀξία τῶν βραβευθεισῶν ποιητικῶν συλλογῶν δὲν ἦτο μεγάλη. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι καὶ ὁ ἀγαπητός μου φίλος Δημήτριος Καμπούρογλος, ὁ τόσον κατόπιν διατρέψας εἰς τὸ στάδιον τῶν γραμμάτων, γράψας ὠραῖα δραματικὰ ἔργα καὶ διαφωτίσας τὴν πάτριον ἱστορίαν δι' ἐμβριθῶν μελετῶν, δὲν ἀποδίδει σήμερον μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ πρῶτά του ἐκεῖνα ποιητικὰ δοκίμια, τῶν ὁποίων ἡ μὲν τεχνικὴ μορφή εἶναι πολὺ ἀτελής, ἡ δὲ ἔμπνευσις ἀρκετὰ ἐνδεής, ταλαντευομένη μεταξὺ δύο πόλων οἰονεῖ, τοῦ ἔρωτος τουτέστι καὶ τῶν γλυκισμάτων, ὡς ὁ ἴδιος ποιητὴς ὁμολογεῖ·

Δυὸ μόνον ἀγαπῶ
σ' αὐτὸν τὸν κόσμον,
ἔρωτα, φίλοι
μου, καὶ γλυκά.

κανός νὰ στεφανώσῃ αὐτοὺς τοὺς τραγεῖς νεοδωρι-
μοὺς. Ἄλλ' οἱ κριταὶ ἐνήργησαν προβεβουλευμένως,
ἦτο δὲ ὁ σκοπὸς τῶν ἀγαθὸς καὶ εὐσεβῆς. Ἦθελον
ἂ πατάξουν τὴν οχολὴν τῆς ἀναιτίου θρηνηωδίας
καὶ τῆς ἐπιηδευμένης ἀπογοητεύσεως καὶ ἐνήργησαν
εἰδὸς τι μ π ο ὑ κ ο τ ἄ ζ κατὰ τῶν προϊόντων αὐτῆς,
προτιμήσαντες ἐπιεδεικτικῶς ἄλλα ἔργα, ἔστω καὶ
τέχνα, ἀλλὰ μὴ προερχόμενα ἐκ τῆς βιομηχανίας
τῆς. Ὁ καιρὸς κατόπιν ἀπέδειξεν, ὅτι δὲν ἦτο ἄστοχος
ἡ ἐνέργειά των καὶ ὅτι τὸ μάθημά ὑπῆρξεν ὅπως δῆποτε
σωφρονιστικόν.

Ἄλλ' οἱ ἠττημένοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς ἀδι-
κηθέντες, ἤγειραν σφοδρὰς διαμαρτυρίας διὰ τὸ ἀδί-
κημα, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τῶν περὶ τοὺς βραβευ-
θέντας ἐπηκολούθησε πεισματώδης διαμάχη διὰ τῶν
εφημερίδων, διεξαχθεῖσα καθ' ὅλους τοὺς ἐν χρήσει
τότε τραγεῖς κανόνας τῶν φιλολογικῶν διενέξεων.
(Ἡ φωνὴ τῆς καρδιάς μου), ὡς περιστρεφομένη
διαρκῶς περὶ τὰ γλυκίσματα, ἐπωνομάσθη σκωπτικῶς
(Ἡ φωνὴ τῆς κοιλίας μου). Οἱ ἀντίθετοι ἀνταπέδωκαν
τὰ ἴσα καὶ ἱκανοὶ διημείφθησαν ἑκατέρωθεν ὄνει-
δισμοί, τῶν ὁποίων ἀρκετὸν μέρος. ἐκὼν ἄκων ἀνα-
μειχθεῖς εἰς τὴν ἐρίδι καὶ ἐγώ. καὶ ἔλαβα. καὶ ἀντα-
πέδωκα.

Συνέπεια νομίζω τοῦ πολέμου τούτου ὑπῆρξεν ἡ
ἐκδοσις τῆς Ἀνθολογίας, τὴν ὁποίαν προανέφερα,
γενομένη ἐπὶ σκοπῶ τρόπον τινὰ διαμαρτυρίας καὶ
ἱκανοποιήσεως ὑπὸ τῆς ἰδιαιτέρας ἡμῶν ποιητικῆς
ἐμάδος, περιλαβοῦσα δὲ ἐκ τῶν νεωτέρων μόνον ἡμῶν
τῶν πέντε ἢ ἕξ τὰς ποιήσεις. Ἄλλ' ὅτε ἐξεδόθη τὸ
βιβλίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κατήντησε σπάνιον καὶ δυσεύ-
ρετον, ἐγὼ εἶχα ἤδη ἀποδημήσει ἐξ Ἀθηνῶν. Διότι

τυχούσης εύκαιρίας νά ακολουθήσω κάποιον φίλον μου κοί συμπολίτην, μεταβαίνοντα ὅπως ἐγκατασταθῆ εἰς Ἰταλίαν, ἐγκατέλειψα εύχαρίστως τὸ ἰοστέφανον ἄστν καὶ τοὺς φιλολογικοὺς ἀγῶνας, διψῶν νά ἴδω νέους τύπους καὶ νά δοκιμάσω νέας καλλιτεχνικάς ἐντυπώσεις καὶ συγκινήσεις.

Μακρόθεν ἐπί τινα καιρὸν διετήρησα ἀλληλογραφίαν, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀραιάν, μετὰ τοῦ Γιάγκου καὶ τῶν λοιπῶν ἐν Ἀθήναις φίλων, παρὰ τῶν ὁποίων ἐκ διαλειμμάτων ἐμάνθανον τὰ φιλολογικά νέα. Μετέπειτα ὁσάκις ἤρχόμην ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τῆς πατρίδος μου, ὅταν εἶχα ἐπιστρέψει μετὰ διετῆ ἀπουσίαν, ἐφρόντιζα πάντοτε νά τὸν συναντῶ· ἕως τέλους αἱ μετ' αὐτοῦ σχέσεις μου, εἰ καὶ ἠραιώθησαν φυσικά κατόπιν ἐκ τοῦ χωρισμοῦ, διέμειναν φιλικαὶ καὶ ἐγκάρδιοι.

* * *

Ἐν τούτοις τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐσημείωσε σταθμὸν εἰς τὴν νεωτέραν ἡμῶν φιλολογίαν. Ἡ ρομαντικὴ σχολὴ ὑπέστη σφοδρὸν κλονισμόν. Ἡ ἀποτυχία τῶν ὀπαδῶν τῆς εἰς τὸν διαγωνισμόν δὲν ἦτο ἴσως καίριον δι' αὐτὴν τραῦμα. ἀλλὰ τοῦτο κατεφέρετο ἐπικαίρως. Αἱ περιστάσεις ἐγίνοντο δι' αὐτὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀντιξοοί. Ὁ ρομαντισμὸς κατέρρεεν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐξαντληθεὶς ἐκ τοῦ ἐκνευρισμοῦ του καὶ ὑφιστάμενος τὰς συνεπείας τῶν δημιουργουμένων περὶ αὐτὸν νέων πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν ὄρων.

Ἐπειτα δύο τῶν ἀριστέων τῆς σχολῆς του, ὁ Παπαρηγόπουλος καὶ ὁ Βασιλειάδης ἀπεβίωσαν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον ἐν βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι. Οἱ

ἄλλοι πρωτοστάται βαθμηδὸν ἀπεσύροντο ἀπὸ τῆς ἀλαίστρας. Οἱ νεώτεροι ὄπαδοί της ἤρχισαν νὰ ἀποκρύνωνται καὶ τὸ κοινὸν ἤρχισε νὰ ἀνιᾶ. Νέον πνεῦμα καὶ νέα ἰδέαι, λεληθότως ἀναπτυσσόμεναι, ἐξυγίανον βαθμηδὸν τὴν πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν. Ἡ ἐπιπέδων εὐρυτέρων καὶ θετικωτέρων ὁλονὲν θεμελιουμένη μόρφωσις καὶ ἡ πυκνοτέρα ὁλονὲν καθισταμένη κοινωνία τῆς χώρας ἡμῶν μετὰ τῆς Ἑσπερίας ἐτέβαλλον οὐσιωδῶς τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ὥξυνον τὴν καλαισθησίαν.

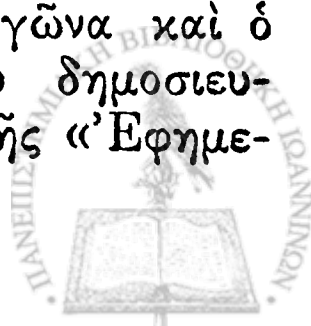
Ἡ μεταβολὴ δὲ αὕτη ἐξεδηλώθη ἐναργέστερον ἐτά τινα ἔτη, ὅτε κατόπιν αἰσίων ἐθνικῶν γεγονότων καὶ τῆς εὐρύνσεως τῶν ὁρίων τοῦ Κράτους καὶ διὰ τῆς συρροῆς πολλῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς νέων καὶ φιλέμων στοιχείων ἀνεπτύχθησαν γοργῶς ἡ ὕλικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ εὐημερία καὶ ἡ πρωτεύουσα ἐχώρησε κερρῶ τῷ ποδὶ ἔκτοτε εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπὶ τὴν πνοὴν αὐτὴν τῆς ἀνακαινίσεως τότε ἐπηολούθησεν ἀνθησις θαλερὰ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς λογοτεχνίας, τὰ ὅποια πολὺ δοκιμώτερον ἢ ἄλλοτε ἤρχισαν νὰ καλλιεργῶνται.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ γενικοῦ τούτου ὀργασμοῦ διααίνεται εἰς τὴν ἀντίστοιχον περίοδον τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου, ἧς, χωρὶς νὰ ἐξέρχεται ἀκόμη ἐκ τῶν ὁρίων τοῦ μετρίου, δεινύει ἔκτοτε τάσεις ἀνυψώσεως εἰς ἀνώτερα στρώματα. Εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον συλλογὴν τοῦ «Τρυγόνες καὶ Ἐχιδναί» ἡ τεχνικὴ μορφή τῆς ποιήσεώς του εἶναι ἐπιμεμελημένη, ἀνοήματα ἀδρότερα, τὰ αἰσθήματα ρωμαλεώτερα καὶ ἡ ἔμπνευσις ὑγιεινέστερα, φαίνεται, ὁλονὲν ἀπαρνούμενη τοὺς παλαιότερους θεοὺς. Ὁ ποιητὴς ἐτελειο-

ποιεῖτο ὄσημέραι, μελετῶν τὰ ἀριστουργήματα τῶν ξένων φιλολογιῶν, καὶ δὴ τὰ πλεῖστα ἐν πρωτοτύπῳ, χάρις εἰς τὴν γλωσσομάθειάν του. Ἀνέλαβεν ἐπί τινα χρόνον καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ «Παρθενῶνος», τὸ ὁποῖον, ἰδρυθὲν παρὰ τοῦ Νικολάου Μανιτάκη καὶ διευθυνόμενον παρὰ τοῦ Νικολάου Πολίτου, διέφερεν ἐπαισθητῶς ἀπὸ τοῦ συνήθους τύπου, ἔχον φιλολογικώτερον καὶ καλλιτεχνικώτερον ἐν γένει χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου ἐγένετο γνωστότερον εἰς τὸ κοινὸν διὰ τῆς ἀναμίξεώς του εἰς τὴν πολύκροτον φιλολογικὴν ἔριδα, τὴν ἐγερθεῖσαν μεταξὺ τοῦ Ροῖδου καὶ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου περὶ τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως.

Ἡ ἔρις αὕτη εἶναι βεβαίως γνωστὴ εἰς πάντας τοὺς μελετήσαντας τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας ἡμῶν φιλολογίας. Ὁ Ροῖδης παραιτήσας τὴν ἐρασιτεχνικὴν αὐτοῦ στάσιν καὶ θελήσας νὰ συμμετάσχη ἐνεργῶς τῆς φιλολογικῆς κινήσεως διὰ τῆς κριτικῆς, ἐπετέθη λάβρος, ὡς κριτῆς ἐνὸς δραματικοῦ διαγωνισμοῦ, προκηρυχθέντος ὑπὸ τοῦ συλλόγου «Παρνασσοῦ» καὶ εἰδικώτερον ἔπειτα διὰ φυλλαδίου του, δημοσιευθέντος ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως» κατὰ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, ἀρχαιότερων τε καὶ νεωτέρων, χαρακτηρίσας αὐτοὺς ὡς ἀδεξίους στιχοπλόκους καὶ ἀποκαλέσας τὰ ἔργα των χοιράδας. Κατὰ τῆς ἐπιθέσεως ταύτης ἀντεπεξῆλθεν ὁ Βλάχος, ὑπερασπίσας κρατερῶς τοὺς ἀδικηθέντας ποιητάς. Ἀλλ' ὁ Ροῖδης ἐπανῆλθεν ἔτι μᾶλλον ὀξύχολος διὰ νέου φυλλαδίου, ἐπιγραφομένου «Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κριτικῆς». Τότε παρενέβη εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ὁ Παπαδιαμαντόπουλος διὰ φυλλαδίου του δημοσιευθέντις ἐν ἔτει 1878 ὡς παρατήματος τῆς «Ἐφημε-

δος τῶν συζητήσεων» ὑπὸ τὸν τίτλον· «Ὀλίγαι
λίδες ἐπ' εὐκαιρία τῆς μεταξὺ τῶν κ. κ. Ε. Δ.
Ρότδου καὶ Ἀγγέλου Βλάχου ἀναφύσεως φιλολογικῆς
ιδος».

Τὸ φυλλάδιον τοῦτο εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ σοβα-
ρύτερον προῖον τῆς ἐν Ἑλλάδι φιλολογικῆς ἐργασίας
τοῦ ποιητοῦ. Ἡ καλλιτεχνικὴ μόρφωσις του ἔχει
προαχθῆ ἀρκετὰ ἤδη ἐκ τῆς μελέτης, εἰς τὴν ὁποίαν
ἔρχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐγκύψει, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν δια-
ημῶν ξένων συγγραφέων, τῶν ὁποίων ποιεῖται μνεῖαν
ἐκ τῆς πνευματικῆς τῆς πραγματείας του, τοῦ Goethe δηλαδὴ καὶ
τοῦ Heine καὶ τοῦ Hartmann καὶ τοῦ Schopenhauer
καὶ τοῦ Molière καὶ τοῦ Sainte—Beuve καὶ τοῦ Taine
καὶ τοῦ Littré καὶ τοῦ Mezières καὶ τοῦ Baudelaire
καὶ τοῦ Longfellow, τῶν ὁποίων τὰς γνώμας μετὰ
ἰσχύος ἐπιδείξεως παρατάσσει. Ἡ αἰσθητικὴ του,
ἄρκετὰ διαπλασθεῖσα καὶ τονωθεῖσα, αἰσθάνεται,
ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κρίνη καὶ νὰ ἀποφαίνεται.

Ἴσως αἱ προλήψεις τοῦ παρελθόντος ἐπισχο-
εἰζουν ὀπωσοῦν ἀκόμη τὴν κρίσιν του καὶ ὁ σημε-
ρινὸς ἀναγνώστης δὲν δύναται νὰ παραδεχθῆ ἀσυ-
νητητὶ καὶ ἀδιστακτικῶς πάσας τὰς διατυπουμένας
ἐν τῷ βιβλίῳ του ἰδέας, αἵτινες εἶναι πολὺ πιθανόν,
ὅτι μετεβλήθησαν κατόπιν παρ' αὐτῷ. Ἀλλὰ τὴν
ἐπιγνώμην του ἐκφέρει μετὰ πολλοῦ θάρρους καὶ πεποι-
θήσεως. Λυποῦμαι διότι τὰ ὅρια τῆς παρούσης πρα-
γματείας δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ προβῶ εἰς ἐκτενε-
τέραν ἀνάλυσιν τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου· διό περιορίζομαι
ἐν τῷ εἶπω ἐν συντόμῳ, ὅτι ἐν αὐτῷ ὁ Παπαδιαμαντό-
πουλος, ὑπερασπίζων τοὺς Ἕλληνας ποιητὰς καὶ κατὰ
ἐπιτολεμῶν τὴν θεωρίαν τοῦ Ρότδου περὶ ποιητικῆς
ἀτμοσφαιρας δι' ἐπιχειρημάτων ἀρκετὰ ἀδρῶν, ἀνα-

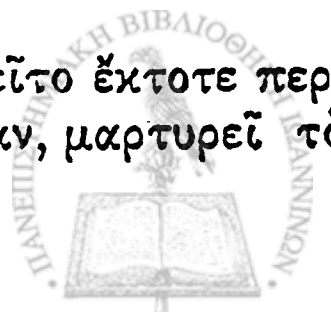
τρέχων δὲ εἰς τὰ κείμενα, ἐξ ὧν παρέλαβεν ὁ ἀντίπαλός του τὰς μαρτυρίας καὶ τὰ ἐπιχειρήματα, παρουσιάζει τὸν Ροῦδην ὡς πλανηθέντα, ὡς παρεξηγήσαντα καὶ παραμορφώσαντα τὰ χωρία τῶν συγγραφέων, ὧν ἐπικαλεῖται τὴν γνώμην. Ἡ δὲ γνώμη τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου ἐπὶ τοῦ θέματος συνοψίζεται εἰς τὰ ἐξῆς, ἅτινα ἀποσπῶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 42 σελίδος τοῦ βιβλίου·

«Ἡ δημοτικότης τοῦ ποιητοῦ οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀλάθητον ἐχέγγυον τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ ἀξίας. Ὁ ἀγροῖκος καὶ ἀμαθὴς ὄχλος ἐκλαμβάνει πολλάκις, ὡς ὁ πασίγνωστος ἱππότης τοῦ Κερβάντη, τοὺς ἀνεμομύλους ὡς γίγαντας, τὰ πρόβατα ὡς λεγεῶνας μαχητῶν καὶ τοὺς ἀπείρους στιχοποιοὺς ὡς θείους ποιητάς. Ὁ ποιητής, ὁ ἐνστερνιζόμενος τὰ ἐφήμερα αἰσθήματα καὶ κολακεύων τὰς ἀξέστους ὀρέξεις τοῦ συγχρόνου του ὄχλου, κινδυνεύει νὰ ἐκφράσῃ διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ αἰσθήματα ποταπὰ καὶ τύπους ἀναξίους λόγου, οὓς τὸ ἀκατάσχετον ρεῦμα τοῦ χρόνου θὰ πκρασύρῃ μετ' ὀλίγον ἀναμφιλέκτως, ἐνῶ τὰ ἀληθῆ, ἀναλλοίωτα καὶ παγκόσμια αἰσθήματα, ἅτινα πρὸ αἰῶνων κατατρώγουν τῆς ἀνθρωπότητος τὴν καρδίαν, θὰ ἴστανται πάντοτε ὄρθια καὶ ἀδιάσειστα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ κατακλυσμοῦ, ἵνα ἐμπνέωσι τοὺς μεγάλους ἀριστοτέχνας».

Τὸ φυλλάδιον τελευτᾷ μὲ τὸν ἐξῆς αἰσιόδοξον ἐπίλογον·

«Ἦδη καταθέτομεν τὴν γραφίδα ἐλπίζοντες, ὅτι ἡ ἡμέρα εἶναι ἐγγύς, καθ' ἣν ἡ χώρα αὕτη, ἐνθα ὁ οὐρανὸς εἶναι τόσον αἶθριος, ἡ χλόη τόσον πρασίνη καὶ τόσον μεγάλαι αἱ ἔθνικαὶ παραδόσεις, θὰ ἀποκτήσῃ ἀναμφιρρήστως καὶ ποιητάς καλυτέρους καὶ κριτικοὺς ὀλιγώτερον ἐπιπολαίους».

Ὅτι ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ἤσκειτο ἔκτοτε περὶ τὸ γράφειν εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, μαρτυρεῖ τὸ

γεγονός, ὅτι ἐξέδωκε τότε περίπου ἑφημερίδα γαλλιστι παρ' αὐτοῦ συντασσομένην ὑπὸ τὸν τίτλον Papillon, τῆς ὁποίας ὀλίγιστα μόνον φύλλα ἐξεδόθησαν. Μικρὸν μετὰ ταῦτα, τῇ προτροπῇ τῆς οἰκογενείας του ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ εἰς Γερμανίαν, ὅπως ἐπιδοθῇ ἐκεῖ εἰς τὰς νομικάς του σπουδὰς. Ἄλλ' ἀμφιβάλλω, ἂν κατέγινέ ποτε σοβαρῶς εἰς τοιαύτας σπουδὰς, ἢ καὶ ἂν ἀπλῶς τὰς ἠκολούθησε. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι μὲ τὰ ὄραματα τῆς τέχνης διηνεκῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, μετέβη εἰς Παρισίους καὶ διέτριψεν αὐτόθι ἐπὶ χρόνον ἀρκετόν, ὅτι μετεκλήθη ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του καὶ διέτριψεν ἐνταῦθα πρὸς καιρὸν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, νοσταλγῶν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν, ὅπου τὸν εἴλκυσεν ἀκαταμαχῆτως ὁ προορισμός του καὶ ὅπου ὀριστικῶς πλέον ἔκτοτε ἐγκατεστάθη.

Συνώδευσα τὸν αἰμίμηστον φίλον μου μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὡς Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον. Τὰ περαιτέρω, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐν Γαλλίᾳ διαμονὴν καὶ τὴν φιλολογικὴν δρᾶσιν τοῦ Ζὰν Μωρεὰς ἐκφεύγουν τὴν δικαιοδοσίαν μου. Δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ ἀρμόδιος νὰ κρίνω περὶ τῆς ἐργασίας τοῦ ποιητοῦ τῶν Syrtes καὶ τῶν Stances καὶ τῶν Cantilènes καὶ τοῦ Pélerin Passioné καὶ τῆς Ἰφιγενείας. Ἄλλως τε ἡ κρίσις ἐξηνέχθη ἤδη ὑπὸ τῶν ἐπαϊόντων ἐκ τῶν συγχρόνων καὶ εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι ἐκθύμως θὰ πικυρωθῇ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Ἡ ἐπίσημος Γαλλία τὸν ἐπολιτογράφησε μετὰ τιμῆς, πρὸ αὐτῆς δὲ τὸν ἐδέχθη, τὸν υἰοθέτησε, τὸν ἐνεκολπώθη καὶ τὸν ἀνεκήρυξεν ὡς ἓνα τῶν ἡγετῶν σχολῆς ἢ πνευματικῆς Γαλλίας, ἢ Γαλλίας τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης.

Δεύτερος αὐτὸς μετὰ τὸν André Chénier, μετέβη εἰς τὴν χώραν, ὅπου καλλιεργεῖται, ἡ τέχνη καὶ λα-

μόνιον σεμνότητα, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν φυσικὴν σκη-
νογραφίαν διεξετραγωδοῦντο τὰ πάθη τῶν Λαβδα-
κιδῶν, ὅπως καὶ πρὸ εἴκοσι τριῶν αἰῶνων εἰς τὸ
ἴδιον μέρος.

ἐνθ' ἃ λίγεια μινύρεται ἀηδῶν
χλωραῖς ὑπὸ βάσσαις,
τὸν οἰνώπα νέμουσα κισσόν.

* * *

Ἐλαυνόμενος ἀπὸ τὴν ἄοβεστον διαμένουσαν εἰς
τὴν ψυχὴν του ἀγάπην πρὸς τὴν πάτριον γῆν ὁ Ζὰν
Μωρεάς, ἐπεσκέπτετο ἐκάστοτε τὰς Ἀθήνας, ζητῶν
οἶονεὶ νὰ ἀνανεώσῃ τὰ ἐφόδια τῶν κλασσικῶν ἐντυ-
πώσεων καὶ ἀναμνήσεων, αἵτινες καθωδήγουν τὴν
ἐμπνευσίν του. Ὅσακις δὲ ἤρχετο ἐνταῦθα, μετ'
ἀγάπης ἐδέχετο τοὺς μεταβαίνοντας πρὸς συνάντησίν
του παλαιούς φίλους, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶχα τὴν
εὐτυχίαν νὰ καταλέγωμαι καὶ ἐγώ, κοὶ νὰ ἀναπολῆ
μετ' αὐτῶν τὰ παρελθόντα. Ἐσπευσε νὰ ἔλθῃ καὶ
κατὰ τὰς ἀπαισίους ἡμέρας τοῦ 1897 καὶ νὰ παρα-
κολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ διεκτυλιχθέντα τότε θλι-
βερά ἐθνικὰ γεγονότα. Ἡ μορφή του ἦτο συννεφω-
μένη κατ' ἐκείνας τὰς ὀδυνηρὰς ἡμέρας· τὰ δυστυ-
χήματα τῆς πατρίδος ἐτίτρωσκον βαθέως τὴν φιλο-
πάτριδα ψυχὴν του καὶ τὴν ἐλληνικὴν φιλοτιμίαν του.

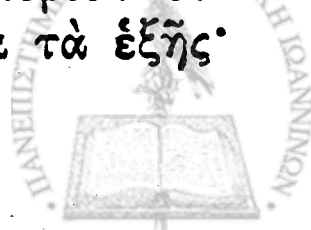
Μίαν ἑσπέραν ἰδίως, ὅτε αἱ ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ
πολέμου εἰδήσεις ἦσαν ἀπελπιστικαί, ἤσθάνθη τὴν
ἀνάγκην καὶ ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ καταπνίγῃ
τὸ ψυχικόν του ἄλγος εἰς τὴν ζάλην τῆς ἀψίνθου.
Ἀλλὰ τὸ παρισινὸν αὐτὸ ποτὸν δὲν εὕρισκετο εὐκό-
λως εἰς τὴν πόλιν μας· ἄλλως τε ἀρκετὰ ποτήρια

ἀψίνθου ἐπίνομεν ὅλοι κατὰ τὰς ζοφεράς ἐκείνας ἡμέρας· καὶ ὡς νηπενθὲς ἐχρησίμευσε μία φιάλη γενναίου ἑλληνικοῦ οἴνου, τὴν ὁποίαν ἡ εὐάριθμος φιλικὴ συντροφία μας ἔπιεν ἀναμιμνησκομένη παλαιότερων εὐτυχῶν καιρῶν καὶ σπένδουσα ὑπὲρ αἰσιωτέρου μέλλοντος.

Εὐφρόσυνον ἀνακούφισιν ἠσθάνθη ἡ ποιητικὴ ψυχὴ του ὅτε μετὰ τινὰ ἔτη ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας χάριν τῆς ἐν τῷ Σταδίῳ παραστάσεως τῆς «Ἰφιγενείας» του. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, τινὲς τῶν ἐν Ἀθήναις λογίων, πρεσβύτεροι καὶ νεώτεροι, συνηνωμένοι διὰ τῶν αἰσθημάτων τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν ποιητὴν, ἔσχον τὴν εὐτυχῆ ἰδέαν νὰ πανηγυρίσουν τὴν ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν παρουσίαν του δι' ἀδελφικοῦ γεύματος, παρατεθέντος εἰς τὸ ἐστιατόριον Splendid τὴν 3ην Νοεμβρίου 1904. Κατὰ τὰ ἐπιδόρπια, διάφοροι ἐκ τῶν συνδαιτυμόνων ἤγειραν ἐνθουσιώδεις προπόσεις ὑπὲρ τοῦ ξενιζομένου, ὅστις ἀπήντησε δι' ὀλίγων συγκινητικῶν λέξεων.

Ἐνόμισα, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ καθυστερήσω καὶ ἐγὼ κατὰ τὴν πανήγυριν ἐκείνην, ἅτε τυγχάνων ὁ πρεσβύτερος τῶν παρακαθημένων φίλων τοῦ ποιητοῦ· ὑπὸ τὴν ιδιότητα δὲ ταύτην ἤγειρα καὶ ἐγὼ μίαν ὑπὲρ αὐτοῦ πρόποσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπροσπάθησα νὰ δώσω κάπως εὐθυμότερον τόνον. Σημειωτέον, πρὸς ἐξήγησιν μερικῶν φράσεων, ὅτι προσφάτως τότε εἶχε τελεσθῆ μνημόσυνον ὑπὲρ τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως Ὀθωνος καὶ ὅτι πρὸ μικροῦ ἐπίσης εἶχε γραφῆ κάποια ἐγγικτικὴ φράσις περὶ τῆς ἐργασίας ἡμῶν τῶν ἀρχαιοτέρων· διὸ ἐθεώρησα εὐθετον τὴν περίστασιν νὰ δώσω τὴν δέουσαν ἀπάντησιν καὶ εἶπα τὰ ἑξῆς·

Εἶπα ἀρκετὰ ἤδη· εἶπα ὅσα ἐγίνωσκον περὶ τοῦ Ζάν Μωρεάς· εἶπα πλείονα ἴσως τοῦ δέοντος περὶ ἐμοῦ καὶ πολλὰ περὶ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν συνηντήθημεν καὶ συνεπολεμήσαμεν ὑπὸ τὴν αὐτὴν φιλολογικὴν σημαίαν. Ἀλλὰ περὶ τῆς ἐποχῆς ἔπρεπε νὰ λεχθοῦν ὅσα ἐλέχθησαν, διότι ἀποτελεῖ αὕτη νεφέλωμα ἀπομακρυσμένον πλέον, τοῦ ὁποίου τὴν σύστασιν προσεπάθησα νὰ ἀναλύσω, ὅπως καθοδηγήσω κατὰ τὸ ἐνὸν τὴν κρίσιν τῶν ἐφιεμένων νὰ μελετήσουν τὴν ἱστορίαν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας μας·

Εἶναι δὲ ἀξία μελέτης ἡ περίοδος αὕτη περὶ ἧς διέλαβα, διότι ἀποτελεῖ σταθμὸν μεταβάσεως μεταξὺ δύο ἐποχῶν καὶ περιλαμβάνει τὰ πρῶτα σπέρματα μιᾶς ἀναγεννήσεως, ἣτις διανύει τὸ στάδιον τῆς ἀναπτύξεώς της. Εἶναι δὲ καὶ ἀξία συμπαθείας ἐπίσης, διότι ἀπὸ τὴν θολότητα ἐκείνην προέκυψε καὶ ἐξεπορεύθη ἀστὴρ πρῶτου μεγέθους, ὅστις ἔλαμψε μὲν εἰς ξένον στερέωμα, ἀλλ' ἄδὲν ἔπαυσε νὰ ἐξαποστέλλῃ γλυκεῖαν ἀνταύγειαν καὶ εἰς τὸν ἰδικὸν μας φιλολογικὸν οὐρανόν.

Ὁ ἀστὴρ ἐκεῖνος ἔδυσσε δυστυχῶς ἐνωρίς· ἀλλ' ἡ δόξα τῶν ποιητῶν, ὅσοι εὐτυχοῦν νὰ ἀνέλθουν εἰς ὕψη-ἀνώτερα τῶν κοινῶν, οὐδέποτε παρέρχεται. Καὶ εἰς τὴν μνήμην μου ἔρχονται αὐτὴν τὴν στιγμὴν οἱ στίχοι οἱ ἀρμονικοί, δι' ὧν εἷς μέγας ποιητὴς τοῦ αἰῶνός μας ὁ ἰταλὸς Carducci ἐχαιρέτιζε πρό τινων ἐτῶν ἕτερον ὁμότιμόν του, τὸν Victor Hugo·

Passan le glorie come fiamme di cimiteri;
Come scenari vecchi crollan regni ed imperi;
Sereni e fieri, arcangelo muove il tuo verso e va.

«Πρὸ μικροῦ ἢ γενεᾶ τοῦ 1862 ἐτέλεσε μνημόσυνον. Μολονότι ἔνεκεν ἀρχαιολογικῶν βλέψεων κάποιος φίλος μου ἠθέλησέ ποτε γράφων νὰ συμπεριλάβῃ καὶ ἐμὲ εἰς τὴν γενεὰν ταύτην, ὀφείλω νὰ δηλώσω μετριοφρόνως, ὅτι δὲν ἀνήκω εἰς αὐτήν. Ἐγὼ ἀνήκω εἰς τὴν φιλολογικὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ 1872, παραστάτας μου δὲ εἶχα τότε ἀρκετούς, ἐκ τῶν ὁποίων βλέπω παρακαθήμενον εἰς τὴν παροῦσαν ὀμήγουριν μόνον τὸν κ. Καμπούρογλου.

«Ἀλλὰ καὶ ὁ πρυτανεύων ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ καὶ πανηγυριζόμενος παρ' ἡμῶν ἐπιφανῆς συμπολίτης μας κ. Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος, τότε καὶ νῦν Ζὰν Μωρεᾶς, κατὰ τι νεώτερος, ἀλλὰ σθεναρώτερος καὶ μαχιμώτερος, εἰς τὴν γενεὰν ἐκείνην ἐπίσης ἀνήκει καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἡμῶν φιλικὴν ὀμάδα. Γενναῖόν τι, ὁμολογῶ, δὲν ἔπραξεν ἡ γενεὰ περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλῶ· ἔχει ὅμως ὑπὲρ αὐτῆς τὸ ἐλαφρυντικὸν ὅτι οὐδένα ἐδίωξε καὶ οὐδένα ἐξεθρόνισεν.

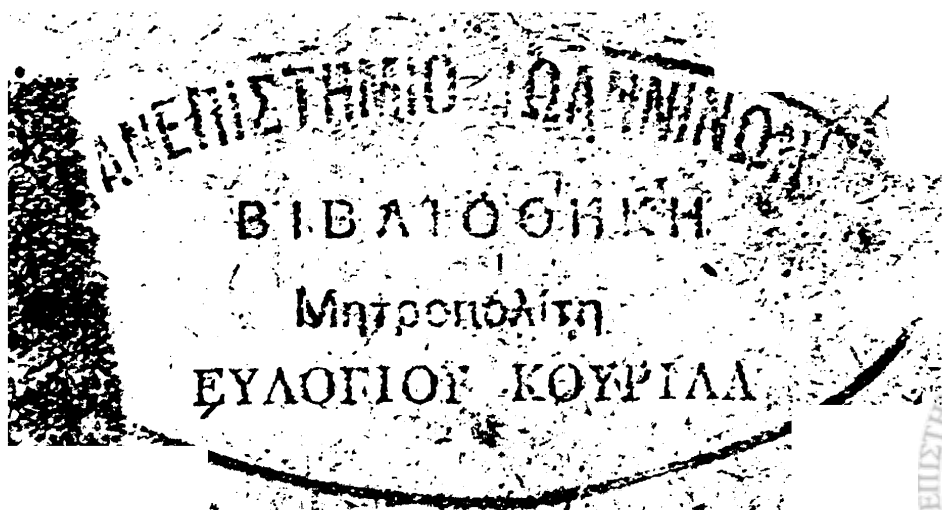
» Ἀπεναντίας αὐτὴ ἐδίωχθη καὶ ἐξεθρονίσθη ἀπὸ τὰ τολμηρότερα σίφη, τὰ καταλαβόντα κατόπιν, δικαίωματι κατακτήσεως, τὴν ἡγεμονίαν τῆς λογοτεχνίας. Ἐχει ἐπίσης τὴν παρήγορον συναίσθησιν, ὅτι αὐτὴ ἔδωκε τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς τὸν νεαρὸν καὶ ὀρμητικὸν ἑταῖρον, τὸν ὁποῖον τὴν ἐσπέραν ταύτην ξενίζομεν καὶ ἐστιῶμεν, καὶ ὅστις, μετανάστης τῶν γραμμάτων, ἀποθέμενος τὸ ἐλαφρὸν φορτίον τῶν «Τρυγόνων καὶ Ἐχιδνῶν», ἀπολύσας τὰς πρώτας εἰς τοὺς κυνηγοὺς τοῦ Σουνίου καὶ τὰς δευτέρας μεταξὺ τῶν λογίων ὁμοειδῶν του, ἐτράπη πρὸς ἀναζήτησιν μᾶλλον ἀναπεπταμένων ὀριζόντων, εὐρύτερου σταδίου καλλιτεχνικῶν συγκινήσεων καὶ πνευματικῶν ἀγώνων.

«Καὶ τὸ μὲν τάλαντον τοῦ φίλου μας ἐκαρποφόρησε γενναίως καὶ περιάπτει τιμὴν καὶ κλέος καὶ ὄφελος εἰς τὴν γενέτειραν· ἡμῶν δὲ τῶν ὑπολειφθέντων τὸ τάλαντον ὑπέστη ὅλας τὰς ἀτυχίας τῆς ἐπικαταλλαγῆς τοῦ χαρτίνου ἑλληνικοῦ νομίματος καὶ ὅλας τὰς συνεπείας τῆς πτωχεύσεως.

«Δὲν τὸν φθονοῦμεν διὰ τοῦτο· τὸν μακαρίζομεν, τὸν εὐχαριστοῦμεν, διότι αὐτός, ὁ ἀρμόσας τόσον δεξιῶς τὴν ἀττικὴν δάφνην πρὸς τὴν γαλατικὴν δρῦν, διδάσκει ἡμᾶς τοὺς ἐρίζοντας δι' ὀλίγα δεμάτια αὐτόχθονος κατίνου πόσον εὐρὺ εἶναι τὸ κράτος τῆς τέχνης καὶ πόσον ὑπέρτερον τῶν ταπεινῶν ἐρίδων».

Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ζὰν Μωρεᾶς

ΚΥΑΝΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ

Περιλαμβάνει είς κομψά τεύχη

ἐκλεκτὰ διηγήματα, μυθιστορήματα κλπ.

ΕΚΑΣΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΡΑΧ. 2.—

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ

1. Τὰ 5 Κουκούτσια τοῦ Πορτοκαλιοῦ, ὑπὸ Κ. Ντούλ.
2. Ὁ Ἐπαίτης τῶν Ναυπηγείων ὑπὸ Κ. Ντούλ.
3. Οἱ Πειραταὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἄλλα διηγήματα, ὑπὸ Ε. Ουέλς.
4. Ὁ Κῆπος τῶν Ἐρωτευμένων.
5. Εἰς τὴν ἄβυσσον καὶ ἄλλα διηγήματα, ὑπὸ Ε. Ουέλς.
6. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φέρει εὐτυχίαν ! Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο φέρει δυστυχίαν !
7. Σίλβερ-Μπλάτς, ὑπὸ Κ. Ντούλ.
8. Τὸ μυστήριον τῆς κοιλάδος Μπόσκμπ, Κ. Ντούλ.
9. Τὸ Πλουμιστὸ Φεῖδι, ὑπὸ Κ. Ντούλ.
10. Τὸ Σκάνδαλον τῆς Βοημίας, ὑπὸ Κ. Ντούλ.
11. Ὁ Δάκτυλος τοῦ Μηχανικοῦ, ὑπὸ »
12. Τὸ Ναυτόπουλο, ὑπὸ Ἀλ. Δωδέ.
13. Διηγήματα σειρά Α', ὑπὸ Γερασ. Βώκου.
14. Ἐκτοπισμένος » » »
15. Διηγήματα Ἑνῆς Λογοτεχνίας, ὑπὸ Μπ. Ἀνθώνου.
16. Δύο Ἑλληνικὰ Ποιήματα » » »
17. Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ζάν Μωρέας » » »
18. Ρωσικὰ καὶ ἄλλα διηγήματα » » »
19. Ἡ Ρίζα τοῦ κακοῦ, Τολστόη Λέοντος.
20. Τὸ μυστήριον τοῦ Κλουμπερ, ὑπὸ Κ. Ντούλ.
21. Τὸ κόκκινο δωμάτιον, ὑπὸ Ε. Ουέλς.
22. Ὁ Πόλεμος καὶ ἡ Ἀνθρωπότης, ὑπὸ Μπ. Ἀνθώνου.